

Йосип Фельдман

НА ЗИМОВОМУ ШЛЯХУ

В кінній розвідці був у нас хвацький хлопець Петро Бубон. Чуб мав пишний, так що обличчя міг ним обтирати. Смертоносну шаблюку свою в срібних карбованих піхвах носив при боці, а як лягав спати, клав її під голову.

В бою налітав на ворога мовчки, як степовий коршак, тільки шабля стала стогнала. Повернувшись Бубон на ліву руку — і валиться від його шаленого вдару ворожа голова. Повернувшись на праву руку — гляди, й дві голови покотилися.

Любила Петра вся наша Тараща. А найдужче любив його командир полку — батько Боженко. Надивитися на нього не міг, рідним сином уживав.

В лютому 1919 року після страшного бою зайняв наш Таращанський полк селище Скragлівку. Батько Боженко зі своїми вірними ординарцями, увесь засніжений, увалився в будинок місцевого попа, тримаючи в руці величезний наган, що аж курився.

У великій ясній кімнаті, відкинувши чорне крило, стояв концертний рояль. Переляканий піп хрестився на портрет якогось поважного генерала.

— Батьюшка, панотець, — гримнув Боженко. — Тараща зайняла ваше село. Одслужи нам молебень на піаніні з цього приводу.

Батьюшка впав навколішки і присягнув богом, що не може грати на роялі. Тоді наперед вийшов Петро Бубон.

— Василь Назарович! Дозвольте я заграю.

— А ти, Петя, хіба вмієш?

— Вмію та тільки одним пальцем.

— Ну, давай покищо одним пальцем.

Петро підійшов до роялю, відкинув кришку і, довго напружуючись товстим указовим пальцем, вибив по клавішах „чир-жик-пижик“.

Боженко заклав наган у кобур, похитав головою:

— Ех, Петя, Петя, це не гра, а так — ні стейки, ні гейки, чорті-що. За таку гру не любитимуть тебе дівчата.

— Полюблять, Василь Назарович.

— Ніколи, Петя. — І Боженко повернувся до попа, що стояв портретом якогось поважного генерала і з острахом оглядав хлопців-таращанців. — Так ви, батьюшка, нас звиняйте, але займемо оцю світлицю під штаб. Я думаю, ви не маєте чого проти?

— Ні, ні, будь ласка, ви мене цим просто ушасливили.

— Ну, от і добре. Хлопці, ану зніміть із стіни генерала, то він щось погано держиться.

Генерал вмиг опинився на багнеті, злетів із стіни.

Через півгодини в попівському будинку вже вирував штаб полку. Боженко диктував донесення. Він поклав пробути в Скragлівці чотири дні, щоб добре відпочити перед наступом на Білу Церкву. Коли донесення було написане, Боженко викликав Петра Бубона.

— Ось, Петя, це донесення Щорсу. Він з Богунським полком стоїть у Василькові. Сідлай коня і щоб як вітер був там.

— Слухаюсь, товариш командир! — Бубон повернувся, клацнув за каблуками нових чобіт. Він любив похизуватись в нових чоботях, цей Бубон.

— Почекай но, почекай, синок, — Боженко раптом нахилився, стягнув з ніг своїх валянки і наказав:

— Взуй!

— Та що ви, батьку?

— Взуй, кажу, бо зимня роса поморозить ноги. Іч хрант, рядився, як нова кума в чобітках. Ну, скидай чоботи. Мороз, аж каміння розсідається, а він... Ех, сукиного сина!.. Петро підкорився. Коли він натягнув на ноги валянки, Боженко ще насунув йому на голову свою волохату, теплу ведмежу шапку.

— О, а тепер гайда, і щоб мені миттю злітав.

Дужий кінь виніс Петра Бубона за село на зоряну дорогу. У небі були розсипані, як вогняні зерна, іскрилися безжизні сніги. Дерев в наморозі, наче в білих квітах, осяяні снігом, вили в ніч. Під Петром скрипіло шкіряне сідло. Кінь ішов брим клусом, настороживши гострі вуха.

На втопаному копитами зимняку наздогнав Петро санки-кобзюки, запряжені двома конячками. Коли він порівнявся з санками, то на них заворушилася людина, і спід каптура кобзюки глянуло на Бубона дівоче обличчя і два ясных ока. Раптом людина подалася вперед, накрила собою санітарну сумку, що висунулася в передку, визволила спід кобеняка тремтячу руку і потягнула її до Петра. В руці хижо блиснув маленький браунінг.

— Ого-го, лихо твоєї матері, ти що малощенна? Чи з тебе з'їхала? Він же випалити може!

— А ти хто? — спитала дівчина страшним шепотом.

Петро відчув, що цівка браунінга дивиться йому прямо в очі. Жартувати було годі.

— Я — Петро Бубон, може чула, з Пшеничного?
— Петлюрівець?
— Та що ти, справді! Я на того Петлюру сам ось уже рік як нагострив шаблюку. А ти такі огидні слова говориш. Дівчина опустила руку з браунінгом.

— А хто ж ти такий?
— Про таращанців чула?
— Так ти таращанець?
— Еге ж.
— А хто у вас командир? — зовсім тихо спитала дівчина.
— А ти хіба не знаєш? Про нашого командира по всій Україні слава іде. Батько Боженко.
— Василь Назарович!
— Він самий.

Дівчина зовсім заховала руку. Під гору санки покотилися легше. Зацокало дишло. Кінь під Петром заграв, просив по воду.

— Скажи, ти не у Васильків часом?
— У Васильків до Щорса.
— Нам якраз по дорозі. Знаєш що, товаришу, я тебе прошу, сідай в санки, поправ трохи кіньми, а я подрімаю, бо вже ось третю добу як очей не стуляла.

Петро прив'язав свого коня до різьбленого задка, стрибнув у санки. І тут тільки побачив, що лице у дівчини зовсім бліде, губи аж побіліли від морозу, а вії припухлі. Як тільки він взяв віжки в руки, дівчина заснула твердим сном. Вона трохи схилилася йому на плече і дихала легко, як дитина теплим духом. А він боявся поворухнутись, щоб не стривожити її спокійного сну.

Мороз брав усе дужче й дужче. В повітрі дзвеніло. Ніздрі злипалися. Дівчина дихала все тихше і тихше. Петра обгоріла тала тривога. А що, коли вона замерзне? Аж серце йому затреміло. Він почав будити дівчину.

— Вставай, чуєш! Яка бо ти сонлива!
Вона розкрила очі, усміхнулася гарно, подивилася на нього вдячним поглядом — і знов закрила очі.

І тоді Петро взявся її дужче будити. Він штовхав її, торкався за плечі. Врешті, вона прокинулася.

— Ти не спи. На морозі не можна, так зовсім не прокинешся. Давай краще підбіжимо.

Він зупинив коней, майже витяг її з саней і примусив бігти поруч з санками. Вона була в маленьких черевичках і коли бігла, то ніжки її кумедно мелькали спід кобеняка. Скоро вона розчервонілася, зопашила вся, мов квітка. Тоді вони знов посідали в санки. Вона відкинулася на спинку і засміялася, показуючи білі, як розколоті горіхи, зуби.

— А ти злякався, коли я тебе на мушку взяла. Правда? А я б не могла тебе застрелити, у мене рука зовсім одубіла.

Тоді страшно, коли мертвий з коня валиться. — І раптом ще її витягнулося. — Слухай, Петре, правда, що тут петлюристи нишпорять по шляху. Мені страшно!

— Не бійся, нас сплота не візьмуть. Ось бачиш! — і він сповився за свою любиму карбовану шаблюку.

— Слухай, Петре, у мене ноги щось мерзнуть дуже, аж мерзнуть.

Петро зняв з голови теплу ведмежу шапку Боженка і вклав у неї її ноги.

— Що ти робиш, божевільний! Ти ж замерзнеш!

— Те, у мене таке волосся тепле, краще од шапки гріє. Всю дорогу упадав біля неї Петро, до самого Василькова. Повернувся Петро з Василькова у Скragлівку не скоро; повернувшись, засумував. Раз навіть шаблю забув покласти на голови, а так прихилив до ліжка, і шабля стояла над ним всю ніч, ніби покинута.

Боженко помітив, що з Петром діється щось негаразд і викликав його до себе.

— Що ти ходиш, як солоний? — спитав у Бубона.

— Василь Назарович, буде у мене до вас прохання.

— Кажі.

— Одпустіть мене, батьку, до богунців.

— Ти здурів, чи що?

— Ні, я не здурів, а тільки прошу вас дуже — одпустіть.

— Петя, Петя, які ти слова нехороші говориш. Чи тобі Тарасці погано? Шанують, люблять. Чи кінь у тебе спотинається? Чи зброя у тебе не ясна? Всього доволі.

— Я, батьку, лучче буду гіркий полин їсти, та з богунцями.

— Ага, он які! Так, виходить, вони тебе підмовили, крадій бійців підмовляють. Волосся з голови висмикують.

Напохвоті лежав у Боженка нагай-трійчатка. Він схопив нагай, замахнувся на Петра, і з свистом опустив його, лясаючи себе по халаві.

— А бодай ваш слід запах. Хто, Щорс підмовив тебе, кажи?

— Та що ви, справді, Василь Назарович, як так можна, — Щорс... Мене ніхто не підмовляв. Ну, я сам, оті.

Боженко опустив велику голову на груди, заговорив наче до серця свого.

— Викохав вас, як орлят в одному гніздечку. Як пальці в руці ви у мене. Поїдеш ти — все одно, що одрубаш пальця. На кого ж ви мене покидаєте, старого?

— Василь Назарович, не говоріть ви такими жалісними словами. Іду я, бо взявся одну дівку дуже любити. А вона богунців за хвершала.

Боженко підняв голову, у вусах у нього затреміла пошмишка. Він ізняв з голови свою волохату ведмежу шапку, поклав її на столі і погладив хутро рукою.

— Матері його грець! Що ж ти мені зразу не сказав!

— Боявся. Думав обізнатись гірким словом.

— Дурень! Оце вже дурень. Піди вточи мені води.

Петро приніс кварту погожої води, поставив перед Боженком. Той довго дивився у світлу воду, напився і сказав наче котив кожне слово по столу до Петра.

— Так от, Петре. Зараз війна. Люди с боем, з кров'ю збирають своє щастя. Вони б'ються з ворогами люто і наче пісню співають. Таку пісню, що вік би слухав. І я думаю так: ти своє щастя в бою знайшов. Раз полюбив, виходить треба серце к серцю приложити. Що ж, добре, синок, тільки рука твоя хай буде тверда, і кінь, як летів соколом, так хай і летить. Дай сюди шаблюку.

Петро віддав свою шаблюку Боженкові, той наказав:

— Цілуй ось сюди.

Петро поцілував шаблюку в держак.

— Тепер ти мені скажи, Петя, дівка вона хоч нічого, чи так собі?

— Що ви, Василь Назарович! Там така кукібниця, що тобі біллю рубить, що вишиває, та куди там! До того ж хвершала.

— А звати?

— Галькою. Галина.

— Тепер, Петя,—де це видано, щоб парубок до дівки йшов, а не навпаки. У нашому роду такого немає. І задумався Василь Назарович.

По обіді Боженко натяг овече хутро, наказав запрягти пару коней в санки, вирушив у Васильків.

В селянському дворі Щорс, рожевий від морозу, ганяв на корді буланого жеребця з темною гривою. Зобачивши Боженка, Щорс кинув повід коноводу і пішов Боженкові назустріч.

Щорс радо зустрів Василя Назаровича, обійняв його, потис міцно руки, повів до хати і запросив за накритий кружечатим убрусом стіл. Боженко сів до столу і поклав між собою і Щорсом свою волохату ведмежу шапку. Спершу поговорили про бойові діла, про наступ на Білу Церкву. Потім Боженко погладив хутро своєї ведмежої шапки, лукаво примружився і спитав:

— Чув, що єсть у тебе, Миколо, дівчина Галина.

— Є така дівчина Галина.

— Так от. Задумав я собі вишити сорочку хрестиками, чи не відпустиш ти її до мене?

Щорс різко відсунув в бік Боженкову ведмежу шапку.

— Вам треба сорочки вишивати хрестами, а у мене вона рани пекучі на тілах бійців лікує. Не відпущу.

— А у нас хіба нема ран! Ти мені скажи? У нас ті рани у самому серці.—Боженко вмить спалахнув на виду.

Щорс здивовано підняв плечі і доторкнувся до Боженкової руки, і цей дотик заспокоїв батька.

— Я тебе не розумію, Василь Назарович! Мудруєш... Говори прямо, в чому справа.

Василь Назарович присунув на місце свою ведмежу шапку і сказав Щорсові:

— Розумієш, занедужав парубок у мене один, як тінь,—продить, вилікувати його треба.

— Ну раз таке діло, прийдеться відпустити. Хвороба не карт, сам по собі знаю.

— Хороший ти чоловік, Миколо, скажу я тобі.

Назад Боженко їхав в санках разом з Галиною. Маленька, біда, вона йому не сподобалася. Він сидів з одного краю санок, вона з другого. Вони їхали найждженим шляхом. Дерев'я гнулися від паморозі, осипалися сніжними квітами. Коні бігли прудко. Боженко дивився кудись у просторінь і мовчав. Мовчала і Галя. Вже недалеко від Скragлівки їх підкинуло на вибоїні, шапка впала з Боженкової голови на коліна Галині. Вона взяла в руки шапку і згадала темне небо, зорі, як вогняні зерна, і його, чубатого Петра, на дужому коні в оцій от шапці, з шаблею при боці.

— Ти що держиш шапку мою, хочеш щоб голову поморозив, га?—спитав Боженко.

Вона віддала йому шапку і раптом засміялася.

— Товариш Боженко! У вас ніс побілів. Поморозили, слово нести, поморозили!

Вона перехилилась з санок, схопила на льоту жменю гоубого снігу.

— Давайте я вам ніс потру, бо відпаде.

Боженко покійно опустив голову. Вона почала терти ніс. Йому приємно було відчувати на своєму обличчі м'які, спритні, ніжні пальці, що бігали швидко як жучки.

— В тебе пальці, наче на піаніні грають, так швидко бігають.

— Я і на піаніно можу грати.

— Одним пальцем?

— Ні, усіма.

— Ну то навчиш Петра грати, а то він все одним пальцем бринькає.

Повний місяць красувався в небі, коли вони в'їхали в Скragлівку.

Вони зайшли разом до штабу. Біля таращанського червоного прапору стояв Петро Бубон з шаблюкою наголо. Він сьогодні був у караулі. Рука його твердо тримала держак, але в грудях нестримно калаталося серце.

Н. Ушаков

ФРУКТОВА ВЕСНА ПЕРЕДМІСТЬ

Роз'їзд,
товарна
і митниця.
І враз, покритий сійвом рос,
тікає вниз од залізниці
в диму веснянім абрикос,
рожевий ще,
а не зелений.

І тут,
над видихом свистків,
де паротягів дух огнений,—
прозорий холод пелюстків.

Депо гримить
немовчним хором,
а в вікна, мимо перепон,
тичинок золотом прозорим
рожевий куриться циклон.

І на візницькому дворі
хомут і віжки на паркані
втопають у сріблястій грі,
неначе в синім океані.

Депо,
конюшні
і домки,—
усе в буйнім цвітінні тоне,
і приторк легкої руки
звенацька божеволить коней.

ВИНО

Я знаю,
це тяжка відрада,
а не легкого щастя мить,—
сочисті грона винограду
рукою впертою чавить.

Мовчить вино.
Спливають рьки
В похмурім погребі, як дим.
Аж поки міць в густім сиролі
заграє жаром золотим.

Виноторговці балакливі,
од них п'яніє голова.
А я, письменник терпеливий,
як музику, таю слова.

Я навчився їх звучання,
мов скарб, ховати у льохах.
Чим витриваліше мовчання,
тим річ дивніша на устах.

ЦВІТУТЬ ГОРТЕНЗІЇ В БАТУМІ

Краплі неба провисають
в синіх кетягах - шапках —
над легкими парусами
при скелястих берегах,
над цистернами
і свистом
мандрівних
кондукторів,
над маісом буйнолистим,
що відкочується в рів,
над жарким зеленим горном
мерехтливої землі,
над країною, що в горах
залягла у тихій млі.

Ти в воді;
як темна туча,
грає нафти глибина.

Цвіт гортензії пливучий
риба
ловить
срібляна.

Море стелється димами;
моря нафтовий розлив,
мов закидати шапками
синій берег
захотів.
Ти виходиш,
ти сердита:
по дивіться,
що за бруд!

Кажуть — з нафти
Афродіта
народилася отут.

Переклав М. Рильський.

Ол. Полторацький

ГОГОЛЬ У ПЕТЕРБУРЗІ

ПОВІСТЬ

КАТАСТРОФА

Петербургові в 1829 р. не було ще й 130 літ, але він уже ставав великим містом: жило в ньому коло 400.000 мешканців. Гоголь починав звикати до Петербурга, до його прямокутних вулиць, світлих, легких церков, важких, у червоних колір пофарбованих, палаців, до гранітних набережних, до різномовного і строкатого натовпу; він відчував себе вже справжнім петербуржцем. Проте, все ще ніяк не міг знайти собі місця в цьому величному й холодному, стрункому й не привітному місті. Діло напрочуд затягалося: давно б треба стати чиновником на великому жалуванні, а от доводилося задовольнятися тим, що, уриваючи від себе, надсилая мати. Ідучи сюди, Гоголь був певний, що його з розпростертими обіймами прийме міністр народної освіти, — до міністра він мав листа від самого Дмитра Прокоповича Трощинського. Але міністр прийняв дуже нешвидко, нічого певного не обіцяв і послався на те, що тепер на штатській службі повно набито людей. Миколенька обходився по тижню без обіду, мав тільки пару чистого плаття на вихід, а вдома сидів у халаті — і все ж таки виходило ніяк не менше ніж 120 карбованців на місяць. Словом, він то зник до Петербурга, а Петербург ніяк не звикав до нього й лишався таким же холодним і чужим, як у перші дні приїзду.

Але Гоголь був не з простачків. О, в нього була в запасі ще одна зброя, яку він міг би вжити, одбиваючи собі місце в проклятому городі. Перша спроба пройшла блискуче: 23 березня 1829 року в „Сыне отечества“ і „Северном архиве“ з'явився невідомий, романтичний, ліричний і екстатичний вірш „Італія“, що так і починався словами: „Італія — розкошна країна!“ і містив у собі згадки про рай, любов, берези, аромати, цитрини, октави, мірти, мрії, місяць, чудеса береги. Але це були дрібниці й нікчемність у порівнянні з тим, що він підготував ще років зо два тому. То був знаменитий „Ганц Кюхельгартен“. Ах, коли б тільки проскочив

„Ганц“ у люди — тоді нічого було б і до міністра ходити, Петербург був би в автора в кишені.

Слово честі — це була надзвичайно миленька поема. Щоправда, розмір вимагав писати „жавронки“ замість „жаворонки“, римувати доводилося „кофий“ з „кофий“ і „моя“ з „моя“. Були й цілі сумнівні картини, наприклад:

Подымается протяжно
В белом саване мертвец,
Кости пыльные он важно
Оттирает, молодец.

Та все це були дріб'язки в порівнянні з поемою в цілому. В цілому „Ганц Кюхельгартен“ був, і не міг не бути, нічим іншим, як запаморочливим сюперфлю. Тут була і дівчина, жовва, як лілея, прекрасна, як орхідея, незаймана й наївна, достойний пастор, що помирає, не дочекавшись останнього розділу, і добродішні батьки, і розлука двох люблячих сердець, страшні сни, і сльози, і картини Греції та Індії, і зустріч з великого Гете в шанобливому і скромному епілозі. Прочитавши поему, дівчата неодмінно проливатимуть сльози над го-бокою Луїзою, що цілих два роки чекала свого легко-ного коханця, батьки й матері братимуть за зразок її благородних родителів, юнаки — захоплюватимуться роман-тичним образом утілого в мандри героя. Словом, хто-хто, „Ганц Кюхельгартен“ виведе автора на широкий шлях пере-сти. Поему Гоголь підписав вигаданим „В. Алов“. Якщо її одно прийме публіка, в повторному виданні можна буде по-казати справжнє ім'я, якщо ж публіка пройде повз „Ганца“ треба завжди думати про найгірше, яким неможливим воно б виглядало) — ну, що ж, тоді лише В. Алов упаде жертвою, лишивши непошкодженим ім'я „М. Гоголь-Яновський“. До „Ганца“ була написана передмова від імені анонімного ви-сця. Там глухо натякалося, що авторові вісімнадцять років, що багато картин цієї ідилії не залишилися в цілості й через це не видрукувані разом зі збереженням текстом (адже в поемі дуже не вистачало красномовної розповіді про перероджен-ного героя, який у 9 картині сміло виступає в незнайомі краї, наптом, без особливих причин, панічно тікає з цих країв у картині 13. Хай вважають, що середина загублена розвіяним вихором і аркушки з серединою стали здобиччю ненажер-ливих хвиль балтійських).

Ми пишаємося тим, що по змозі споспівствували світові знайомитись з творінням молодого таланту — було сказано передмові, яку записав Гоголь, разом з рукописом, до управ-ління в справах друку. Це були досить дивні одвідини. Три чиновники розкладали на довгому столі теки рукописів. Один

пояснював: „Тут, зліва, кладу шістдесят дві штуки, витримані в душі новітньої французької школи, з них дев'ятнадцять ви-кликають не співчуття й навіть не жах естетичний, а просто омерзіння... Он двадцять п'ять—в моральному відношенні непристойні, з них дванадцять по фабулі—я відзначив їх червоним олівцем, шість по багатьох виразах—ті вже я синім позначив, а решта сім—непристойні і по фабулі, і по багатьох виразах—ті я поперекреслював“. Цілі стоси акуратно переписаних рукописів чиновники розкидали на всі боки, як дрова. Зобачивши Гоголя, вони нахмурились і спитали: чого вам? Довідавшись, що прийшов сочинитель, ще більше нахмурились і наказали підождати в сінях.

Через півгодини його прийняли біля порожнього столу. Дітний чиновник, отираючи руки (видно він запилився, перебираючи рукописи), оддилюючись, сів з очевидним бажанням розважитися як слід розмовою з новим одвідувачем.

Продивившись нашвидку рукопис (чи є наголовок, чи перенумеровані сторінки), він задав Гоголеві кілька запитань: чи не служить автор на державній службі, чи немає в рукописі приватних думок, або суджень, противних загальним правилам цензури, чи не шкідливий твір у цілому. Не прислухавшись до відповідей Гоголя, він посміхнувся з такою міною, що, мовляв, що б ти не говорив, це ми все самі й без тебе побачимо.

— Ех, молодий чолов'яго,—звернувся він до Гоголя.—Ось ви все пишете й пишете, а постій нам за вас попадає. За вас і від міністра попадає, і від... (він оглянувся і прошепотів і від III відділу також... Пишете „ідилія в картинах“, а копіювати вашу ідилію—он що получается).

Він простягнув Гоголеві аркушик з рядками якогось вірша Гоголь продивився аркушик. Проти виписаних рядків стояли нотатки цензора:

„Улыбку уст твоих небесную ловить“,—занадто сильно сказано: жінка недостойна того, щоб її посмішку називати небесною.

„И молча на тебе покоитъ свои взоры“,—тут якась двозмістовність.

„И поняла, чего душа моя искала“,—треба пояснити чого саме, бо тут діло йде про душу.

„Что в мненьи мне людей? Один твой нежный взгляд дороже для меня вниманья всей вселенной“,—сильно сказано; до того ж у всесвіті є царі і законні влада, увагою яких слід дорожити.

„О, как бы я желал пустынных стран в тиши...“

Безвестный близ тебя блаженству приучатся...—таких думок ніколи розсівати не можна, це означає, що автор не хоче продовжувати своєї служби государеві для того тільки, щоб завжди бути зі своєю коханкою

верх того блаженству можна привчатись тільки біля евангелії, а не біля жінки.

„О как бы я желал всю жизнь тебе отдать“,—ж залишиться богові?

„У ног твоих порой для песней лирустроить“,—занадто грішно й принизливо для християнина сидіти біля ніг жінки.

„И на груди твоей главу мою покоитъ“,—рядок незвичайно сласний.

Тебе лишь посвящают, разлуки не страшась, Дыханье каждое и каждое мгновение,

И сердцем близ тебя, друг милый, обновясь...“—ці думки противні духові християнства, бо в евангелії сказано: хто любить батька свого або матір більше за мене,

той недостойний мене“.

— Заповіт Олександра Івановича Красовського,—додав чиновник,—в кожному рядкові шукати другий зміст і стежити, чи нема в цьому другому змісті чого злонаміреного.

Він похитав головою). Блаженні правила 826 року. Тепер не (він ще сильніше похитав головою). Тепер в уставі ска-

зано, що стежити треба тільки за видимим змістом (широко розвів руками). За видимим змістом! Господи! Та що ж у

нас час пишеться завидимим змістом? Он Сергій Миколайович Глінка стежив за явним змістом, аж поки не прийшов до

якого жандарм:—„Пожалуйте на гауптвахту, ви такого, мов-

ляв, пропустили в журналі...“—Що я пропустив?—возопив Сергій Миколайович.—„А це що за вірш?

О, верь, что над тобой почило

Прощенье, мир, а не укор,

Что не страшна твоя могила

И не постыден твой позор“.

— Як—що за вірш? На смерть утоплого студента-самогубці вірш...—„Знаємо ми утоплених студентів! „Не постыден твой

позор“. Дитина зрозуміє—це про Кондрата Рилеева. Пожа-

луйте, пожалуйте, гауптвахта жде!“ Тоді Сергій Миколайович

запає в руки новий цензурний устав і несе його на витягнутих

руках перед собою: мовляв, не мене, а цензурний устав са-

мостить на гауптвахту. Так і пішов вулицею, з жандармом

заду. Ех, молоді люди, ви фантазуєте, а нам оддуватися

доводиться: перестарався—погано, а недостарався—іще гірше.

Чинивник відпустив Гоголя, пообіцявши через тиждень дати відповідь.

Кожній муці, зрештою, приходить кінець. До обіцяного терміну лишилось шість, потім п'ять, чотири, три, два, один день. Нарешті, цього дня він прокинувся о п'ятій з хвилиною ранку. Настав час, коли можна було йти до цензури. Гоголь ще раз перебрав у пам'яті всього „Ганца Кюхельгартена“, на кожний можливий закид цензури приготувавши свої пояснення. Потім вийшов з дому, вирішив: коли до цензури парне число кроків — дозволили, коли ні — капут. За кроком від дверей вийшло 4792. Нерішучо зупинився. Згадав, що на розі ступив занадто великим кроком, рятуючись від візника. Зробив два маленьких — і ступив на ганок цензури кроком 4794. В тій самій кімнаті його зустрів новий чиновник (попередній в цей час одсиджував на гауптвахті за цензурний недогляд). Похмуро спитавши звання, імя та прізвище сочинителя, він знайшов „Ганца Кюхельгартена“.

— Не хвалю, пане, — сказав він, повертаючи Гоголеві рукопис з написом: „Друкувати дозволяється з тим, щоб по надрукуванні надіслані були до Цензурного комітету три примірники. Петербург, 7 травня 1829 року. Цензор і кавалер такий-то“. — Річ легковажна й сповнена протиприродних картин. А втім, — швидко й без зупинок заговорив він, — устав минулого року не надає вже цензурі обов'язку давати якийсь напрям словесності й публічній думці: цензор повинен тільки забороняти видання або продаж тих творів словесності, наук і мистецтв, котрі в цілому або в частинах своїх шкідливі для віри, престолу, добрих звичаїв та особистої честі громадян. Таких похибок у вас я не зустрів. Цензура уявляється тепер неначе митниця, що не виробляє сама добротного краму й не втручається в дії фабрикантів, але (суворо пригрозив він пальцем) наглядає, щоб не були ввозимі товари заборонені і таврує лише ті, провіз яких і вживання дозволені тарифом... У кінці твору вашого згадати зволили пана Гете, таємного радника герцога Веймарського... Схвалюю і вітаю звернення до такого міцного і шановного покровителя.

Гоголь не слухав його слів. Він міцно тримав обома руками рукопис, на якому був напис: „Друкувати дозволяється“. Так тримається за рятівне коло людина, що потрапила з мирного човна у простори дикої стихії.

Наступні два тижні пройшли, як у чарівному сні. Від матері прийшли гроші. („Миколенька відповідає мені“, — писала вона своєму родичеві: — „воно б і добре, коли б я міг нічого не їсти, не наймати квартири й не зношувати чобіт, але скільки я не обдарований талантом — тобто жити з повітря — то маю

матері обставини“). Тепер можна було йти до друкаря, француза Плюшара, замовляти дозволену цензурою книгу. Плюшар прибував, як циган на ярмарку, бив себе в груди, божився тільки для пана Алова, та й то, якщо пан Алов пообіцяє говорити нікому, як дешево згодився друкувати йому книжку старий дурень Плюшар.

Через два тижні книжка була вже готова й старий дурень Плюшар підніс панові Алову перший її примірник. „Тільки не починай так дешево згодився видрукувати, мосє, — сказав Плюшар, — бо ви мені мій новий замовник. (Старим зазвичай він говорив, що тільки заради давнього знайомства друкує так дешево). Але подивіться ж, яка робота. Кель євр! Він хлопнув книжкою по коліні, щоб показати, яка це робота. Сподіваюся, що мосє Алов і надалі не відмовиться замовлювати мене своїми замовленнями. А вотр сервіс!“

Гоголь вихопив „Ганца Кюхельгартена“ з видавцевих рук. Книжка! Справжня видрукувана книжка була в його руках! Що тільки може наробити розум людині! Він побачив своє слово, відбите в кількох пудах ще нерозібраного друкарського набору, підійшов до нього і вглянувся у сторінку: „етрагьлехюК цнаГ“ — перевернутий шрифт зверстаної стоїки набору нагадав йому меморіальну дошку на пам'ятнику, на якій мінився синьо-чорним блиском; те — перше спале на ім'я, яке надав Гоголь головному героєві, відлите було чорними олов'яними літерами. Тільки зараз відчув Гоголь повільно, яке важуче кожне слово письменника!

В кутку, акуратно пов'язані пачками, лежали вже готові, обшиті клеєм і друкарською фарбою видрукувані примірники „Ганца“. Боже мій! Скільки книжок — це ж пудів двадцять книжок — і в кожній десятки тисяч комашинок-літер, вірних їх повелительниць-думки, що рознесуть по всіх усюдах дум'яні Гоголеві слова! Йому стало лячно. Він відчув себе зовсім оголеним і виставленим на публічний розгляд з усіма домішками своїми. А, будь що буде! Він вийшов із друкарні, не відповівши на запитання Плюшара — що робити з книжками? — і швидким кроком пішов додому. Дома ліг на спину не роздягаючись і, тримаючи перед собою „Ганца“, дивлявся в обкладинку своєї книжки, аж поки йому не замирили очі й поки літери „Ганц Кюхельгартен“ не почали шататися на всьому, на що він тільки звертав свій зір. Тоді він опам'ятався, зразу прохолов і покликав Якима, свого слугу: треба було йти до Плюшара по книжки й рознести у крамниці на комісію.

Вийшовши на вулицю, він довго роздивлявся: чому не грає музика? Чому люди й зараз ідуть так байдуже й

повільно, як і досі? Невже не розуміють вони, ліниві потвори, що сталося неймовірно: перша книжка його вийшла з друку

.....
.....
.....

Ах!

За місяць „Ганца Кюхельгартена“ розійшлося всього шість десятків: жадливі страждання романтичного німця та його невинної коханки виявилися рішуче нецікавими для бундючних публіки столиці. Гоголеві довелося обійти з десятьма книжковими крамницями, забираючи „Ганца“ назад. Це було тяжче, ніж хресний хід на Голгофу. Книгарі, що два місяці тому недовірили йому, вірливо приймали „Ганца“ на комісію, ховали тепер посмішки в вуса, повертаючи панові Алову нерозпродані примірники.

Останнім був книгопродавець Лисенков. Гоголь особливим запам'ятав його: з місяць тому, доставши від Гоголя пропозицію взяти на продаж „Ганца“, Лисенков перепитав: „Це як? На зрив, чи що?“ — і, побачивши, що Гоголь не розуміє, пояснив: за книжку, що він продає, ціна відома: два п'ятнадцять і ціну він віддає власникові краму, а що він приторгує — це його. — Гоголь відчув себе зведеним з небес поезії на землю прози і зрозумів, що для Лисенкова його твір є тільки крам; до того ж крам дуже сумнівний, бо Лисенков хитав головою, приймаючи книжки й обмацуючи їх своїми пухкими пальцями.

Тепер, коли Гоголь прийшов до Лисенкова, той нічого навіть не спитав, а просто сказав, що продано один примірник, посміхнувся, викинув на прилавок два карбованці п'ятнадцяти копійок, кречучи й кленучи долю, витяг з нижньої полиці зв'язку „Ганца“. — Чи не забрали б, бо він тільки пилію збирає? — Гоголь боявся навіть озирнутись, ідучи від Лисенкова з останнім стосом книжок: він був певний, що крамарийшов на сходи й показує на нього пальцем.

Слід було чекати, що скажуть журналі. Вони єдині могли тепер врятувати книжку, піднести попит на неї. Тому руки його тремтіли, коли він пальцем розривав аркуші „Московского телеграфа“ № 12 — того номера, де могла вже бути рецензія на „Ганца“.

І рецензія була. Рецензія знаменитого Миколи Полевого. „Видавець цієї книжки говорить, що твір пана Алова не був призначений для друку, але що важливі для самого автора причини спонукали його змінити свій намір. Ми думаємо, що ще важливіші причини мав би він не видавати своєї ідилії. Якість цих віршів укаже на одну з таких причин:

Мне лютые дела не новость;
Но демона отрекся я,
И остальная жизнь моя —
Заплата малая моя
За остальную жизни повесть.

Заплатою таких віршів мусило б бути збереження їх під удом“.

І все. Гоголеві ще більше задрижали руки. Він ніяково лягнувся, мов бажаючи спитати: — Та що ж це? Обличчя порчилося в болісну гримасу, безсило опустилась щелепа. Це все? Знаменитий критик не вважає навіть за потрібне зібрати твір?!

Немов важкий вал холодної морської води ринув на Гоголя. Немов хвиля покрила його з головою: він відчував, що втопає, безпорадно борсаючись серед хвиль, що понесли його, крутячи, в безодню. Це вже був вирок.

Але чекай! Це думка — Москви. Старенької первопрестольної столиці, що без сумніву заздрить петербуржцям і намається обілляти брудом все свіже, йдуче з цього красуня-ста. Слід зачекати, що скаже Петербург.

І Петербург сказав. Не швидко, через цілий майже місяць, сказав:

„Пани-видавці, — писала „Северная Пчела“, — даремно пишуться з того, що по змозі споспішествовали світу ознайомитися з твором юного таланту. У „Ганці Кюхельгартені“ багато недоречностей, картини часто такі потворні і авторства сміливість у поетичних прикрасах, у стилі, навіть у вірванні настільки несвідома, що світ нічого не втратив би, якби ця перша спроба юного таланту лишилася без руху. Краще було б хіба дочекатись від сочинителя чогось більш зрілого, обдуманого, обробленого?“

Це вже був кінець. Нема пророка в своїй вітчизні — показав Петербург. Ну, так нехай буде по-його!

І сьогодні, сидючи в номері гостиниці біля Вознесенського мосту і стежачи за тим, як горять у каміні одна книжка „Ганца Кюхельгартена“ за другою, Гоголь з якоюсь сласною ристокістю згадував свої недавні надії. Примірник за примірником летів у камін, Гоголь рвав і кремсав на шматки свій „Ганца“, кидав його у вогонь, бив і розворушував кочергою. Дум'я охоплювало книжки зразу, але вони обгоряли тільки краях. Їх доводилось витягати назад, розгортати, ставити ребро: тоді тільки догоряли ці поганючі книжки, добротні й старі старим дурнем, ні — старою стоєросовою дубиною Плюшкіним. Ах, яка це була жорстока кара!

І тепер, спляючи кляті книжки, б'ючи попіл і тлін кочергою, Гоголь думав тільки про одне:

— Крах! Цілковитий крах! Куди тікати, куди?!

Нічого більше не залишалося робити. Гоголь відчув дивну полегкість на душі, розплачуючись з швейцаром в гостинниці. Немов крила вирости в нього за спиною: рухи йому стали швидкі і рішучі. Кінець остогидлому біганню за посадою по департаментах. Кінець безсилим спробам зробити собі кар'єру „Ганцем“. Очевидно, сама доля вказує йому правильний шлях. Треба тікати світ-за-очі!

Доля потурбувалася й за гроші: тисяча вісімсот карбованців готівкою лежали в нього дома в столі. То були процентники, що їх треба було сплатити опікунській раді за матусин маєток. Перерахувавши гроші, він довго дивився на товсту пачку мацав її руками. Так, то була сума. Боже мій! Кожен жмуток кредиток міг би забезпечити йому безбідне життя: отой — шубу, отой — плату за квартиру, отой — місяців на п'ять харчу. Він міг би ні про що не думати, бо коли вийматиме навіть по одній асигнації щодня — їх вистачить дуже на довго, — і, безперечно, поки він розмінює останній папірець, він уже влаштується якось і в нього будуть нові й нові гроші. Ах, ця пачка чудесно допомогла б йому налагодити його петербурзьке життя!

...Але гроші були матусині й про їх витрачання нічого не було й думати. Гоголь на пачку позирав, але грошей не брав. Милувався з неї, але скористати не наважувався. Завважав, горнув її в товстий папірець, зав'язав потрійним вузлом, щоб не легко було розв'язати, і поклав подалі від своїх грошей зовсім окремо.

Правда, Гоголь пачки до опікунської ради не відніс: чорт був занадто хисткий, щоб зразу отак собі просто й віддати тисячу, ще й вісімсот карбованців. „Кюхельгартен“ міг прихитити багатство, міг і зовсім не окупитися, лишити по собі чисті збитки. Словом, треба було трохи зачекати. Зрештою, кошти можна було тримати до чотирьох місяців дома, до плачущої по 9 карбованців на місяць пені. Це були суші дрібниці — ціна всього якихось чотирьох примірників „Ганца“ в роздрібному продажі. Ні, рішуче не можна було безрозсудно кидати цілу паку грошей готівкою в розверзнуту пащечку опікунської ради. Матуся нічого не визнають, лиха від відомості строчки теж нікому ніякого, а синові куди легше буде знати, що в нього є тимчасова резервна сума на всякий крайній випадок.

...І от тепер гроші згодились. Ні, справді, сама доля підштовхнула його залишити в себе цю чудесну, товстеньку пачку. Прийшовши додому, Гоголь дістав її, спочатку не рішуче поклав на стіл, потім схопив у руки вузол, потрійний вузол не піддавався, довелося зубами розв'язувати його.

Тисяча вісімсот карбованців! Так — на початок цього було

ще ніж досить. Він іще раз перерахував гроші, потім з схилом схопив дзеркало й подивився на себе: почервоніле обличчя, розкуйовджене волосся — справжній злочинець. Похитнувся гірко й став думати: спочатку в таких справах ідуть міністерства закордонних справ. Потім до цивільного суду — се буде гаразд.

„Матінко, — писав Гоголь через чотири дні, — не знаю, чи будуть хвилювати вас при читанні листа мого, та тільки те, що ви не будете спокійні... Пробачте, рідна, негідна кодушна мамо, ще досі недостойному вас синові... Всюди говорять, що я зустрічав самі невдачі і, що дивніше над усе, там, зовсім не можна було чекати. Нарешті... яка жахлива кара. Руїніше й жорстокіше за неї нічого не було в світі для мене. Я не можу, я не в силі написати...“

Він довго обдумував, що ж саме написати і, нарешті, написав. Цілком природно було пояснити його безумне рішення нещасним коханням.

„Матінко, найдорожча матінко! Я знаю, лише ви справжній батько мені. Чи повірите? І тепер, коли думки мої вже не так в'януть, і тепер, при згадці, невимовна туга врізається в серце. Яким вам я тільки можу сказати“.

Так, інакшого не вигадеш. Не можна ж розповісти про кохання“.

„Ви знаєте, що я був обдарований твердістю, яка рідко зустрічається в молодій людини... Хто б міг чекати подібної слабкості?“

Різати, так різати!

„Але я бачив її... Ні, не назову її... вона занадто висока для будького, не тільки для мене“.

Він через силу писав цю неприємну для самого себе правду. Потім відкинув перо, став зза столу, походив, сів, перечитав листа ще раз, і раптом йому прийшла в голову думка: справді були нещасним романом його спроби наблизитися до музи.

„Я б назвав її анголом, але цей вираз недоречний для людини. Це божество, але надлене злегка людськими прикметами“.

І палкі, невимовлені рядки полилися спід Гоголевого пера. Тепер, лише тепер відчувши й зрозумівши, він писав правду, казав правду, оповідання про те, як Поезія, його недосяжна мрія, лишила його знищеним і спопеленим:

„Обличчя, котрого дивовижна ясність відбивається в серці, що миттю пронизують душу, та їх сльозами палючого, що доходить наскрізь усього, не витримає ніхто з людей. О, якби я подивився тоді на мене... правда, я вмів приховувати свою тугу від усіх, та чи вкрився від себе? Пекельна туга, з усіма своїми жалючими муками, кипіла в душі моїй. О, яке жорстоке пекло! Мені здається, якщо грішникам наготоване пекло,

то воно не таке нестерпне. Ні, це не кохання було. Я, принаймні, не чув про подібне кохання. В пориві люті й жаху вих душевних терзань, я прагнув, кипів упитися одним тільки поглядом, тільки одного погляду прагнув я... поглянути неї ще раз — от було одне єдине бажання, що зростало сильніше й сильніше, з невисловною ідкістю туги“.

Невимовний біль вимальовувався на обличчі в Гоголя. Та поезія тільки на мить показала йому своє обличчя. Вона зрадила його — невизнаний коханець, він опинився на руїні своєї любові, своєї душі — відданої, але відкинutoї геть в досяжну Музою.

„З жахом обдивився й розгледів я своє жахливе становище. Все цілковито в світі було для мене тоді чужим, життя й смерть рівно нестерпні, й душа не могла дати звіту в своїх проявах. Я побачив, що мені треба тікати від самого себе, якби я хотів зберегти життя, внести хоча б тинь покою в розтерзану душу. Зворушений, я визнав невидиму десницю, що піклувалася про мене, й благословив так дивовижно призначений мені шлях. Ні, ця істота, яка була послана позо-вити мене покою, розладнати хистко створений світ мій, була жінкою. Якби вона була жінка, вона всією б силою своїх чарувань не могла створити таких жахливих, невисловних вражень. Це було божество, ним створене, частина його самого. Та ради бога, не питайте її імені... Вона занадто висока, висока...“

Довго ходив Гоголь по кімнаті, роздумуючи над тим, що написав. Так, ясніше сказати не міг він навіть лютому другові-матінці. Вона може знати тільки на крихітку більше в ближчих його друзів — Данилевського, Прокоповича, які про „Ганца“ не знають нічого.

„Ні, мені треба переробить себе, переродитись, оживити новим життям, розквітнути силою душі в вічній праці і діяльності, і якщо я не можу бути щасливий (ні, я ніколи не буду щасливий для себе: ця божественна істота вирвала спокій і грудей моїх і віддалилась від мене), в крайньому разі в житті присвячу для щастя й блага таких, як сам“.

Далі Гоголь писав про „вчинок рішучий, безрозсудний“. Надіслані до опікунської ради гроші він залишає собі, відправляючись в далекі мандри. (З докладеної до листа засвідченої судом довіреності можна було бачити, що „чиновник 14 класу“ Микола Гоголь-Яновський, керуючись почуттям синівської любові, ухвалив затвердити добробут своєї дражайшої родителниці на міцній підвалині. А для того він передає їй, клятий лезькій асесорші Марії Іванівні Гоголь-Яновській, все нерухоме майно Полтавської губернії в повітах: Полтавському й Миргородському, в селі Васильівці, що складається з селянських, рілницьких і сінокісних земель, лісів і інших угідь в повне й безсуперечне розпорядження, так, якби вона ро-

зряджалася власним маєтком, надаючи їй права продавати, закладати з оної частину або все взагалі за розсудом її, чому він їй вірить цілковито, і що вона, згідно з цією довіреністю, зробить, на все те він у повній мірі згоден, точка...“). Тепер все було відрізано. Занісши великого, запечатаного листу листом до поштової контори, він відчув цілковиту вільність до дальшого: тепер, якби навіть він попрохав листа назад, йому не віддали б, і лист, ув'язаний в лантусі з тугу інших, все одно піде тепер поштовими шляхами Росії, до рук Марії Іванівни. Він уявив собі, як мати, скликавши слуг, всю челядь, урочисто засвітивши свічки, читатиме листа, як задрижать її губи після першого ж прочитаного слова, як голос зрадить її, як вона впустить листа з рук, а слуги відішлють до дитячої кімнати, як листа дочитає вголос із домашніх, а мати буде сидіти не порушно й наприлюді зомліє. Як їй будуть терти скроні оцтом і дадуть нюхати нашатир.

Гоголь стис руки в німому молінні. Бідна матінко! Нічого. Останнє страждання. Ти будеш ламати руки, думаючи, як дістати грошей, і безсило озиратимешся на сполоханих слуг. Потерпи. Лише один я знаю, яка нагорода чекає тебе, мати, милу, незрівняну...

Так, він залишає Петербург. Саме таких людей як він потребувала та країна, куди він збирався дістатися. Країна казкових винаходів, де недавно запатентували невидану річ — плуг сталі. Країна, що п'ятнадцять років тому закінчила останню війну й ніколи — відрізана від усього світу морями й океанами — ніколи ні з ким не буде воювати. Країна, що стала державою Ельдорадо для всякої людини з енергією, з волею, з широким світлим розумом, де селянин може безбоязно збирати з полів тучний врожай могутньою рукою своєю... Країна, в якій тільки встановлялися закони, звичаї і саме життя. Країна, що гостинно приймала на свої неосяжні лани сотні тисяч емігрантів, де можна широко розвинути всі свої природні даровання. Країна двадцяти чотирьох вільних штатів, що доводило виголосила устами Джемса Монро: „Америка для американців“. Саме туди прагнув потрапити Гоголь. Америка була заповітною мрією його, дальньою зорею, шлях до якої він знав через Любек, Гамбург, туманний Альбйон, буремними вітрами Атлантики. Яким захоплюючим стало готування до подорожі! Данилевський позичив шубу й білизни — гроші треба було берегти, щоб не вийти на американський берег з порожніми руками. І через кілька днів Гоголь опинився на палячому кораблі, що тримав курс на Любек. Гроші дозволяли йому залишитись тут на деякий час, оглянутись, так би мовити, перевірити себе внутрішнім оком і тоді вже рушити за океан.

Подорож обіцяла з перших же днів наснажити мандрівників тисячами нових вражень. Ні, Гоголь не повторить помилок Ганца Кюхельгартена — він не повернеться розбитий до тих батьківщини, він завоює собі місце в чужих краях — оточать зрозуміють всі ці чини з Петербурга, якої помилки не пустилися вони, так легко видавши непоказному юнакові пропуску закордон!

* * *

Пароплав знявся з якоря. Петербург давно лишився за спиною, розтанувши в синяві небес. На пароплаві вже трохи позивкали одне до одного. На палубі, де було вільне місце від кріпко прив'язаних карет (запасливі імениті подорожники взяли з собою звичні візки для дальших мандрів по суходолі) — пасажери збиралися купками, знайомилися, вели довгі розмови — адже їхати до Любека доводилось днів чотирьох п'ять. Настиг час обіду, хвиля була невелика й все товариство поспішало до столу. Англієць — капітан сидів на головному місці, посапував червоним носом п'яниці, безперестанку тягнув гарячий грог і не дуже піклувався розважати розмовами своїх сусідів. Зате судовий доктор заміняв його цілком. То була літня, повновида людина, балакун і конфідент уже з самої своєї професії. Зарані він готувався бачити кожну з пишний дам хворою під час бурі, розшнурованою, линяючою всім фарбами своїх рум'ян, позбавленою всіх чар жіночого роду. Тож і тепер уже звертався до дам з зовсім нечемним запантанням: „Ну, як себе почуваєте, жертво?“ голосно радячи запасатись пілюлями, картинно описував симптоми морської хвороби — а тим часом їв, пив, угощався за шістьох, а на вечір згуртував непогану компанію пометати в банчок цю маленькій.

На пароплаві підібралося хоч і різношерсте, проте досить цікаве товариство. Найбільше тут їхало англійських негодціантів. В картатих штанах, у довгих, попелясто-сірого або пісочного кольору сюртуках, вони ходили по палубі, палячи люльки або жуючи листовий тютюн, і голосно спльовували його в воду, тим тільки перебиваючи безперервний хід своїх комерційних думок. Зібравшись в гурток, не бажаючи й перед морем поступатися своїми звичками, кілька бабусь вигідно розташувалися на кріслах і в'язали панчохи. Компаньйонки бліді молоді дівчата, не наслідуючись навіть і позирнути навколо, складали їм мовчазне, поштивне оточення. Бабусі їхали до Травемюнде лікуватися водами й приймати кровоочищувальні декокти.

Нарешті, на пароплаві їхало кілька аристократичних родин з цілим почтом служниць, лакеїв, камеристок. Після першого дня подорожі вони відокремились на капітанський місток, помітивши, що цим же пароплавом повертається на батьківщину

анцузька трупа: ті їхали хоч і другим класом, але рішуче володіли цілою палубою, бажаючи за свої гроші дістати певне задоволення: мусьї тільки й знали, що встрявати в розмови з першим, хто потрапляв їм на дорозі, зовсім не побувавшись спитати попередку про чин і звання. Мадами опали чоловікам смугасті карпетки, або готували з власних, берега іще захоплених продуктів, салат. Та коли мадамам такнуло, що до послуг панів пасажирів є буфет — вони відповіли зняли таку скорострільну картаву балаканину, що фетники поспішили ретируватись. Мамзелі хутко завели флірт з молодиками, що їхали закордон, — флірт, принаймні до того часу, поки і їх, і молодиків не загнав в каюти міцний шторм.

За ці шість днів подорожі Гоголь звик до рівного ходу машини, від якого дрібним дроздом трусилося все на пароплаві. За ці шість днів він при звичаївся відчувати під ногами підлогу — і навіть коли зійшов на німецький берег — йому все здавалося, що й земля й камінь ходором ходять за ним — блідим, жовтим, виснаженим бурями й негодами, підгримом.

Далі буде

Валентина Ткаченко

ДЖЕРЕЛО

Тут ожина соковита,
Материнка зацвіла.
Я схотіла посидіти
Край ясного джерела.

Витіка воно спід клена,
Що додолу гне гілки,
Мочать трави в нім зелені
Довгі точені листки.

Голубіє небо чисте,
Гнуться віти молоді,
Я зроблю відерце з листя,
З джерела візьму води.

Остужу гарячі губи,
Остужу своє лице —
І мені всміхнеться любо
Кожен кущик, деревце.

В тишині спочивши, боса
За гаї піду ген-ген.
Там десь в лузі милий косить
І співа моїх пісень.

Корюківка, 1939 р.

Омелян Розумієнко

НАРОДЖЕННЯ

ПОВІСТЬ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Надходила розв'язка. І кінь, і тура, і слон загрожували
гролю. Та не здавався партнер.

Симон Петрович Гунь, спершись ліктями на коліна і під-
перши руками виголені худі щоки на довгообразному обличчі,
ставився в шахову дошку. Він сидів нерухомо, лише самими
рими очима, крізь великі шкельця окулярів, позирав з фігури
фігуру.

— Прошу! — обізвався гість, Варлам Аполлонович Сухов.
Симон Петрович підняв голову. Руки поволі зсунулися вниз,
очі все ще блукали по шаховій дошці, шукаючи захисту
порятунку.

— Та - ак, — згодом сказав Гунь. — Мушу визнати, граєш
прекрасно. А чи завжди так?

Варлам Аполлонович — повний, вже сивий, спроквола обві-
дцвілими очима кімнату, і не побачивши в ній живої душі,
одім них двох, стиха кречував:

— Знаєш, Симоне Петровичу, коли взявся за діло, то вже
ніяк робити не слід.

— Та воно так. А поки я ось підставляю свого коника,
сього тільки коника, про якого обидва ми забули, і вже
всім інше розташування сил.

Симон Петрович узяв коня й закрив напрям удару. Огля-
вши поле, Варлам Аполлонович скривився. Повний, пухло-
бий рот його перекосився, одвисла щока подалась угору,
оставивши коло ока вузьку щілину.

— Отож і воно. Виходить, зарано я заспокоївся.

— Про це й мова, — підтвердив Гунь.

— Те-те-те, — Сухов задріботів пальцями по столу, ви-
ривався. — А ти скажи, той прийде?

— Прийде.

— Ти переконаний?

— Так!

Варлам Аполлонович посунув рукою по дошці, кілька фігур

полетіло геть. Гунь нагнувся, щоб дістати їх, порачкував під стіл. Діставши, обережно поставив збоку, глянув на Сухова.

— Ти що, не хочеш грати?

— Набридло! Діяти хочеться, ти розумієш це? Діяти!

Він підвівся з крісла, важкою ходою пройшовся по кімнаті, простеленому на всю кімнату, заклавши повні руки за широку спину. Поволі переступаючи ногами, підійшов до вікна, зазірнув крізь шибки на вулицю, поглянув на недалеку вогні пристані. І схоже було, наче води цієї річки підказали йому відповідь на хвилюючі питання. Він хутко повернувся до столика, де сидів Симон Петрович.

— Чому його немає?— нетерпляче спитав у Гуня.— Здається вже час бути.

Симон Петрович скочив на ноги. Це був чоловік вище середній на зріст, широкоплечий, бистрий у рухах. Майстерно пошитий френч улягся по гнучкій фігурі. Голова, вкритая темним, злегка сивуватим, зачісаним назад волоссям, держалась гордо. Очі дивились на інженера.

— У тебе є сумніви?— перебив він Сухова.

Варлам Аполлонович тільки поглянув на Гуня й мовчки завернувся до вікна. Гунь пішов за ним. Біля вікна зупинився й прислухався.

Від пристані донісся гудок, слідом почувся плескіт, а скоро й пароплав, білий, як лебідь, поплив по тихих річкових водах.

— Друже,— тихо й лагідно заговорив Гунь,— за кого ти мене вважаєш?

Сухов зазірнув знизу вгору. На мить він зупинився на Гуневих ушах, не широких, зате високих і трохи загострених, що нагадували заячі. Потім, наче задуха дойняла його, він сіпнув за галстук, перебрав пальцями по бортах піджака, але не розстібнувся.

— Я хочу вірити,— глухувато, дрижачим голосом відповів Гуневі.— Хочу вірити, що все йде нам на користь і що цей новий стане в пригоді.

Гунь пожвавішав:

— Будь певний, я врахував усе.

— Людина надійна?

Симон Петрович злегка заніс довгі пальці до вусів, підстрижених по-англійському, мізинцем торкнувся голеного, випнутого вперед прямокутника підборіддя.

— Думаю...

— Думати мало,— перебив Сухов.— Треба знати. У нашій справі гадати не доводиться.

— Знаю і говорю: цей майстер колись з ними воював, командував, а потім запив і...

— І що?— перебив його Сухов.

— І сів на мілину. А це матеріал. Проте, сам же ти парт-оргом у тресті і розумієшся в цьому краще.

— Сировина!—кинув Варлам Аполлонович.—Над нею треба ще попрацювати.

— Вірно. З таким слід працювати. Тут уже сільце поставлене й нога вступила. Зосталося лише зашморгнути. Голубів ловив у дитинстві?—спитав у Варлама Аполлоновича, помітивши його ствердження кивком голови, продовжував далі:— От! Сіпнув ти, петля зашморгнулась, голуб зривається, та ба! Намотуючи шнур, ти притягуєш жертву до себе, прибираєш до рук.

Варлам Аполлонович, що уважно слухав Гуня, повеселішав і засміявся.

— Придумано ловко!—похвалив Сухов, коли Гунь скінчив.— Як голуб, кажеш?— Одвислі щоки від сміху двигтіли, підіймалися вгору, майже затуляючи очі. Рука, зігнавши крапину поту на низькому лобі, потяглась до голови з рідким волоссям, посивілим до біла.— Як голуб? Кхе-хе...

Здалось, наче хтось ішов сюди. Симон Петрович, прохавши гостя сісти, підступив до дверей. Відкрив їх і заглянув до гостинної. Там, розмовляючи, дружина й Клава Бруст розставляли вина та закуски, навіть не глянувши на нього. Іх, щоб і не скрикнули, зачинив двері, навшпиньках пішов до гостя.

Гунь підтягнув крісло, сів і злегка усміхнувся.

— Ще тільки готуються, а мені здалося, що вже займають місце,—полегшено мовив хазяїн.

Він намагався жартувати, але в нього не виходило, і мова не клеїлась. Обидва—і хазяїн, і гість бачили це, та зарадити не мали чим. Поглядали на столик з залишеними шахами, на рояль, що стояв у кутку від вулиці, презирались.

І скоро, так доречно, задзвенів дзвінок. Вони підвелись, ураз знайшли себе і що їм говорити, щоб воно було до пуття.

— Ну й вечір же вибрали!—почувся чоловічий голос в коридорі.—І хто тільки в такий вечір дома сидить?

— Дома?—приємний жіночий голос відповів тому.—А ось ми чекали на вас, і ви з нами побудете.

— Ні, я не буду довго. Знаєте, тепло, місячно, наче бронза виблискує навколо. Та в таку ніч оце б узяти човна і гойданути вниз по річці ген-ген куди! Така сьогодні ніч прекрасна. Ні, ні, ні! І не подумайте довго держати!

Кроки й голоси наближались.

— Він?—спитав Варлам Аполлонович.

— Він,—ствердив Гунь.

— О, видно враз, яка людина!

— Чш!—задоволений, просичав Гунь.

Він відкрив двері, висунувся в коридор і вже там:

— Прошу, прошу, Юрію Денисовичу, заходьте!—говорив до Квача.

Квач одним духом скинув із себе ковдру, простяг довгі ноги в хатні туфлі.

„І нащо було обіцяти?“ — подумав.

Хотілося знову впасти у ліжко, втонути в м'яких пухових перинах і спати, і спати. В голові передзвони, як буває після великої кількості випитих чарок, але ж він обіцяв, і вже надходив час. Треба було збиратися.

Умившись, довго копався в гардеробі, перекидав одержу, шукаючи костюма, а він усе не потрапляв до рук. Біль у голові, нещиро призначене побачення, бажання не зостатися брехуном дратували його. Зо зла він кілька разів перекидав заново, поки, нарешті, помітив костюм у себе під рукою.

Одійшовши від гардеробу, Юрій Денисович побачив дружину.

— Юро, куди ти збираєшся? — спитала Дора Іванівна.

Вона, в домашній дешевої кофточці, з засуканими за лікті рукавами, в кухонному фартусі, стояла перед ним сумна і зажурена. І хоч не звикати було їй до біганини Юрія Денисовича, та кожного разу вона переживала за нього, з болями в серці випроводжаючи хтось куди. Їй самій хотілося піти з ним і з сином, по-людському, разом, провести вихідний день. Уже не один раз вона з такими намірами підступала до нього, але її наміри розбивалися кожного разу.

— Юро! — підступила до чоловіка.

Він випростався, глянув зизо на зажену дружину і зло обірвав:

— Одстань! Ти знову з тим самим? У тебе, як коржа, то й коржа. Спечемо — тоді й дамо.

Дружині не було чого говорити, лише рука підхопила фартух, щоб піднести до очей.

Та не встигла дружина відійти, як знадвору влетів син. Він сіпнув батька за полу піджака і, поспішаючи, заговорив:

— Тату, а тату! Підімо в зоологічний сад!

Квач не відповів синові, застібав піджак, доглядаючи, щоб галстук ліг рівно поміж бортами.

— Тату, підемо? — не відставав хлопець.

Розправив галстук, обсмикнув поли піджака, холодно одірвавши від них синові руки.

Квач був високий. Шерстяний, сірий у тьмяночорних смугах костюм облягав його фігуру, перехоплюючи в талії і випинаючись на грудях. Спід костюма, на жовтій шовковій сорочці вигідно кидався в очі широкий, вишневого коліру, з синіми смугами, галстук. Обличчя в нього трохи продовгасте, вкрите згори негустим руським чубом, зачісаним на правий бік, з напуском на крутий лоб. Рудуваті брови висали на великі карі очі. Обіч недовгого прямого носа, бліді щок, з невеличкими синцями під очима напхмілля, і з шра-

мом на правому підборідді. Бороду й вуса Квач завжди голів, а що в нього щетина росла біла й рідка, — це надавало молодості йому, вже сорокадвохлітньому чоловікові.

— Тату, підемо? — не відставав син.

Та Квач, зовсім байдужий до сина, лише голову повернув у той бік, сердито видавив крізь зуби:

— Ще чого не було!

— А чому? Он хлопці йдуть з батьками!

— Чого я там не бачив?

— Нових звірів і птиць привезли. Ходім, тату, побачиш.

— Одстань!

Хлопець, проте, і не думав одставати. Він знову вхопив батька за полу піджака, потягнув до себе, вимагаючи уваги.

— Он людські діти з батьками щовихідного ходять у сад, а ти мене й разу не хочеш повести.

— Ніколи з тобою возитись.

— Кажеш тільки, що йдеш: то на збори, то на наради, а сам...

— Що? — здивувався Квач, почувши від сина такі слова. — Де вже ти? — він зло метнув погляд на дружину, що стояла коло дверей. — Навчила? Ти? Учиш, щоб до твоєї спідниці мене прив'язав?

— Дурниці мелеш, — не змовчала Дора Іванівна. — Сама звикла без тебе, а йому не прикажеш. Виріс уже, бачить. Знає, як у людей і як у нас робиться.

— Підемо, тату? — домагався син.

— Та відстаньте ви обое! Сказав що не піду, то й не піду. Ніколи мені, — махнув рукою, знайшов картуза і майже бігом вискочив з квартири.

Трамвай, часто дзвонячи на перехресті вулиць, хутко мисся через усе місто. Хоча й у відкритому вагоні сидів Юрій Денисович, однак відчував теплоту нагрітого за день повітря. Збоку, деінде, на вершках дерев ще вигравало проміння сонця. По бульвару поспішали взад і вперед люди. Часто потрапляли на очі Квачеві молоді дівчатка, і кожна з них була вродлива, і кожна з них краща за Клаву Бруст — ту, заради якої він так грубо й на цей раз поставився до дружини, мало не силоміць одірвав од себе сина і, не перекусивши після п'яної ночі, їхав на побачення.

„Може зійти? — раптом майнула думка, коли трамвай довго затримався на розі. — Хіба мені світ клином зійшовся, чи я продався?“

Він був уже поворухнувся, відставив ногу й зіп'явся вийти, коли вагон дзеленькнув і покотив далі.

„Чого я їду? — думав він. — Що в неї привабливого?“

Клава була вже літня, чорнява, кругловида, з трохи кирпатим носом, з привабливими темними очима, з бровами,

що сходились над переніссям, із ледве помітним пухом на верхній тонкій губі.

Квач не знав ще сам: може тільки черговим фліртом закінчиться й сьогоднішнє побачення; може то лише випиваючи вчора, він наговорив їй забагато приємного, признався в коханні. Згадувати про це сьогодні було трохи ніяково, та й лаяти себе не виходило.

„Хай йому грець!—одігнав напосідливу думку.— Зустрінься, поточимо ляс, а там побачимо“.

На трамвайній зупинці, біля міського парку, людей повно. Одні вже пробивалися до вагона, інші тільки тепер приїжджали. Квач, вийшовши, обдивився навколо. Не побачивши Клави поблизу, він попрямував до саду.

Вечоріло. Червоне сонце виглядало лише половинкою ззадалекого лісу. На рідких лахміттях хмар пилюгою осідала рожева фарба. З надріччя донісся легкий вітерець.

Квач зайшов до парку, завернув убік. Звідти вузька доріжка вела до далеченької альтанки, де мала чекати Клава.

Клава Бруст здаля запримітила Квача й пішла йому назустріч, простягаючи вперед руки.

— Як довго ви затримались!—докорила вона.

— Та що ви?—вітаючись, усміхнувся Квач.

— Правда, Юрію...

Вона добре знала його по батькові, і так називала завжди, а на цей раз не додала, тільки речення закінчила, наче обірвала, саме забувши те слово.

— Денисовичу, ви хотіли додати. Але не про це мова. Пробачте мені, коли затримав вас і примусив чекати.

— Для чого це?—стиха вимовила вона.

Вона, рідка й повна, в рожевуватому шовковому платті, з коротким завитим волоссям, з густо нафарбованими губами, підійшла зовсім близько до нього, усміхнувшись і повила темними очима.

— Не варто виправдовуватись. Ви не в суді.

— Але ж, Клавдія...

— На Степанівну у вас теж не вистачило духу. Отже—договорились. Будемо краще без батьків. Згода?

— Та я...

— А що ж заважає?

— Є таке.

— Саме?—підігнала Клава, утопивши погляд у Квача.

— Саме й те, що я не знаю, як ми опинились тут.

— Що?—обличчя раптом зблідло. На щоках видулись жовна, лише підкреслено рожевіла фарба на губах, і наче аж засльозились великі темні очі.

— Бачите,—почав Квач, потупившись у землю,—я сказав так, бо може наговорив вам зайвого.

— Зайвого?—здивувалась Клава.—А що я таке, по-вашому?

Він легко торкнувся її оголеної руки.

— До того ж повсякчасна наша зустріч на роботі зобов'язує мене прохати пробачення, коли я сказав щось не так.

— А я й не думала про це,—розсердилась Клава.— Нічого вам я не рекомендувала і не рекомендуватиму. А що мені робити—це краще знати самій. Зоставайтесь здорові, Юрію Денисовичу.

Вона хотіла піти, але Квач не пустив. Хтозна, яке враження зостанеться в неї, а він би не хотів поганого. Він заупив їй дорогу і, ніяковіючи, зм'якшеним голосом попрохав:

— Пробачте мені, Клавдіє Степанівно, коли хоч помислом образив вас. Я хотів краще і говорив це задля вас, а не задля себе.

Вона поглянула на зніяковілого Квача.

— Знайте,—заговорила лагідніше,—я не вмію жартувати. За те, що роблю, відповідатиму сама, і нікого ні до чого зобов'язую.

Квач не знав причини, яка завела Клаву сюди, і схилився думки, що це привабив він—справжній мужчина, як іноді називав себе.

— Ви цікава жінка,—сказав, беручи її під руку й садивши на лаві в альтанці.

— Киньте лукавити!

— Не вірите?

— Ні.

— А це факт. Інакше, що примусило б мене прийти сюди? Навіщо ви знаєте мою сім'ю, знаєте, що й на лови з вудочкою дрібну рибку я не вийду.

Клава уже заспокоїлась і зиркала усміхненими оченятами. — Охочий до молодичь, бачу враз,—багатозначно промовила.

Квач раптом повернув її до себе, поцілував у губи.

— Поїдьмо в лісок!—запропонував.

Клава мовчки підвелась на ноги.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Коли до кабінету головного інженера увійшов Квач, там сиділи вже майстер з ковальського цеху, кілька начальників відділів і начальників цехів.

— Тепер почнемо,—сказав головінж, вітаючись до Квача.— Сядьте, Юрію Денисовичу.

Без зайвих слів, він розповів про нову програму на квартал, про те, що ця тверда програма вимагає чіткої роботи на заводі. Одірвавшись від столу, де в нього були занотовані пропозиції, він окинув присутніх, зазираючи в обличчя кожного.

— Усіх, хто вважає себе слабим, прошу сказати мені. Я звільню слабих, а програму ми повинні виконати. Мартенівський цех, у даному разі, на нашому заводі є основним. Від нього залежатиме робота обробляючих цехів.

Тут він поглянув на начальника цього цеху Гуня, зупинився на ньому.

— Що скажете ви, Симоне Петровичу?

Гуень піднявся з стільця. Квач, здалеку, помітив у нього раптом зблідле обличчя.

— Я гадаю,— почав Гуень здаля, але побачивши, що головінж від цього кривиться, перейшов на таку відповідь.— Звісно, постанову нашої партії і нашого уряду ми повинні виконати. Іншої мови не може бути. Конкретно ж про свої можливості зараз сказати не можу, бо програму одержав тільки ранком.

— І ви не могли прийти сюди з твердим вирішенням? — перебив його думку головний інженер, незадоволений з такою відповіддю Гуеня.— А хіба ви не змогли обізнатися як слід з програмою? Часу, здається, було досить.

Гуень не знайшовся що відповісти йому. Всі зарані заговорені слова були недоречні. Бліднучи, він стояв за довгим столом, не наслідуючись сісти. Очі він одводив убік, щоб не зустрічатися з очима головінжа.

— Та-ак!— невдоволено констатував той.— Значить, ви, Симоне Петровичу, не можете відповісти точно?— і, залишивши його, звернувся до майстра.— А ви, Юрію Денисовичу, вивчали програму?

— Читав,— відповів майстер.

І головінж, і присутні тут звернули увагу на нього, бо він мав сказати вирішальне слово.

— Виконає її цех?

— Чи виконає?— не то себе, не то присутніх запитав Квач.— Коли зміниться стан агрегатів...

— А який стан агрегатів?

— Треба буде провести ремонт,— зауважив майстер.

— Подумайте разом з начальником цеху. На ремонт відводьте мінімум часу. Потрібні матеріали одержите без затримки.

Ще всі залишалися в головного інженера, а Квач, звільнившись, вийшов з кабінету.

Він не встиг навіть подумати, як ставитиметься до нього начальник цеху, так підрубаний сьогодні на нараді, а вже почув голос.

— Що ви наробили?— мало не крізь сльози заговорив Гуень, виходячи з заводууправи.— Де ви читали нову програму?

— У вас на столі.

Начальник прикусив губу. Програму то він одержав не сьогодні ранком і сам знав кожен її пункт, але не признався.

— Я, знаєте,— вже іншим голосом заговорив Гуень,— так перетнувшись, що й не прочитав програми. Однак, як воно все робиться.

— А чого ждати?— заговорив Квач.— У програмі поставлені числа, термін. Якщо за добу дати не три, а три з половиною й чотири витопи печей, тоді цех виконає програму.

— Так то воно так, та де ми візьмемо піввитопу чи цілий топ на добу?

— Чому ж ви не протестували?

— Більше наші печі не дадуть металу. Ми провалимось, утопічні задуми.

— Про це ви мали сказати головному інженерові, а не мені. Гуень аж ухопився за рукав.

— Ви повинні були сказати,— різко зауважив він Квачеві. Майстер відповів не відразу.

— Слухайте, Симоне Петровичу,— з неприховуваним серцем говорив до нього Квач,— ідіть і одмовтесь там.

І він показав рукою в напрямі кабінету головного інженера.

— Я не розумію,— нетерпеливився Гуень,— де це видано, щоб на таких печах давати раптом по три з половиною й чотири витопи?

— А для чого це ви мені говорите?

— Так ви ж погодились! Ви, ви...

— Я сказав за яких умов ми зможемо виконати програму,— вільно вимовив майстер.

— А працювати з ким будете?

Перед ворітьми майстер зупинився. Зза скелець окулярів нього тільки мелькома глянули очі Симона Петровича, який простяг руку, намірявся зупинити майстра.

— Працювати ясно кому. Ви начальник—ви й повиннікласти зусиль. Інакше програми не виконаємо,— сказав Квач ушив далі.

В проході через контрольні ворота їх розлучили.

Вийшовши на вулицю й не побачивши начальника поблизу, майстер з радістю пірнув у людський потік.

У цеху тим часом сталась заворушка. Хтось, перекривши голоси й шум, крикнув:

— Аварія!

Сюди миттю підлетів інженер Влас Доля.

— Що сталося?— спитав він у витопника.

— Ківш сирій. Метал клекотить.

У ківші п'ятдесят тонн плинного металу. Де його діти?— Зперил побачив, як ківш підскакував і дрижав на цепах. Самому здавило серце, а в голові наче ковалі засту-

пи:

«П'ятдесят тонн!..»

Тільки спокій і витримка можуть запобігти біди при аварії мартенівського ковша й при сирій футировці.

Від сплеску ківш похилився і метал з висоти хлюпнув на землю, розлетівся буйними краплями. Розгублений крановий не знав що робити.

— Я вимкну струм, — підбіг до інженера черговий електрик. — Можуть згоріти проводи й мотори.

— Не можна! — коротко відказав Влас. — Я відповідаю, не ви.

„З чого ж почати? Чи витримає крановий? Чи витримають ферми крана? А як мотор?“

Робітники стояли наготові, чекаючи розпорядження інженера.

„Чи витримає футировка ковша?“ — думає Доля, побоючись за людей, за цех, за цілий завод.

— Власе, відганяй! — чує він голос.

— Куди?

Вилки, що держали ківш, зігнулися. Ківш, ледве його зрушити з місця, ураз перекинеться. Міць крану не витримувал плескоту вогню. Становище щораз гіршало, небезпека росла.

— Крановий, геть з крану! — крикнув він. — Відійдіть від поруччя!

Влас був страшний. Без картуза, блідий, він один зостав біля ковша, де плескотів розтоплений метал.

— Чи не червоніє? — спитав у робітників, перехилившись з поручнів:

— Не видно.

— А принесіть засипку!

Робітники принесли й засипали ківш. Засипка прикрила вогненне дзеркало, зменшила жар. Влас підступив ближче, придивився до розпечених вилок.

— Обережно кладіть на них глину!

Заступці на довгих ручках потяглися до ковша. Вилки заціпили сирого глиною. Вони поступово темніли й охолоджувались.

— Що тут? — почувся в цеху голос майстра. — Я нічого не бачу. Яка „аварія“? Нащо викликали мене?

— Нічого тут нема, — спокійно сказав Доля.

— Нічого? А паніку підняли таку, що не тільки дома, а й чорт зна де не всидиш.

До майстра підійшов Влас Доля. Він уже заспокоївся.

— Нічого, Юрію Денисовичу, все гаразд. А трохи було бо подали сирого ковша. Клекотів...

Квач обдивився й почервонів від люті.

— Сирого ковша? Крановий! Ти що ж це наробив? — накинувся він на того, — та ти...

Припертий крановий признався: сьогодні ранком він допомагав самому начальнику цеху, та той розпорядився подати

— Ну, — випростався Квач, — знаєте, доведеться поговорити з начальником. А ти, — знайшов він поглядом Власа, — не розгубився, і одвага є. А одвага мед-вино п'є. Олодець, Власе!

— Спасибі за похвалу.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Після першої зустрічі й розмови з Рижовим, Квач, наші, зайшов до червоного кутка.

Досі він тут не був. Кинулися в очі і правильно розставлені столики, вкриті білими скатертинами, і доладу причепулені стіни, і густо розставлені квіти, і гарно прибрана сцена, бюстами Леніна й Сталіна посередині. Робітники заходили ради грати в шахи, в доміно, послуhati радіо, патефон, піаніно, почитати газети й журнали, і що особливо приємно вражало Квача — випити шклянку чаю, кофе, какао.

Здивований, він стояв на дверях, ніяково поводячи очима сторонах.

— От і добре, що ти прийшов, — підступив до нього Тимофій Антонович. — Ходімо зі мною.

Нижчий за Квача, у військовій сорочці й галіфе, схованих краги, Рижов був, як на його роки, дуже бистрий. Квач встиг опам'ятатися, а той підчепив його під руку й повів куліси.

— Сідай, Юрію, і поки почнуться збори, я хочу поговорити з тобою.

Давно вже, в роки громадянської війни, вони були в одному кутку, були друзями. Цими днями, зустрівшись, Тимофій Антонович розповів, що аж до 1930 року він пробув у тій же дивізії на партійній роботі, поки його відпустили з армії. Потім працював секретарем партійного комітету на сільськогосподарському заводі, а це потрапив сюди. Квачеві ж і розповісти було нічого. Рижов знав Квача до армії і в армії і довірявся вже, який він на заводі.

— Сідай, чого стоїш?

Квач стояв і не знав, що йому робити. Було соромно придивитися, що почував себе ніяково, та ніяковість уже помітив Рижов.

— Ти, Юрій, хотів би поговорити одверто?

— З тобою?

— Звісно.

— Слухай, — трохи зашарівся Квач, — ти мене ображаєш, ма. З ким же тоді й говорити одвертіше, як не з тобою!

— Гаразд. Скажи ж мені, друже, чому ти, закінчивши роботу, тікаєш із заводу?

Квач одвів очі в сторону.

— Коли говорити щиро, я не думав про це.

— Чому?

— Сам не знаю,— зрушив плечима Квач.— Вважав, що зарплату відробляю сумлінно, а далі—аби любили мене мої людиці.

Про те, що Квач охочий до молодих, Рижов знав по армії й довідався тут. Знав уже, як він ставиться й до дружини та до сина.

— Дивно, Юро, що ти—активний учасник громадянської війни, людина, яка боролася за це життя—став осторонь від нього.

Квач нагнув голову, ніяково усміхнувся. На правому підборідді, круг шраму, збрижилась шкіра.

— Так уже воно склалося,— сказав спроквола і підвів руку відкинув з лоба пасомка русявого чуба, не змахнувши краплини поту.

— Ні, друже, так далеко не запливеш.

І знову, тільки вже рішучіше, запропонував йому:

— Та сядь же бо, і давай поговоримо справді одверто.

Коли вийшли зза куліс, у червоному кутку було вже повно робітників.

Про стан і перспективи печей інформував начальник цеху Гунь. Та його інформація не була задовільною. Гунь хоч говорив, що партія та уряд вимагають від нас опанувати техніку, вимагають будувати важку промисловість, але в нього виходило це не зовсім зрозуміло.

Прослухавши інформацію, Рижов подав кілька допоміжних запитань, спрямовуючи начальника на чіткі відповіді, проте Гунь ухилявся. Тоді:

— Скажіть, Симоне Петровичу,— поставив Рижов руба, чи є у наших печей виробничі можливості для виконання програм?

Гунь перевів погляд на Квача, що притулювся під стіною і, здавалось, не хотів дивитися на начальника.

— Що ви сказали?— перепитав Гунь, ніби не чув запитання.

— Мене цікавить ваша думка, як керівника цеху: чи можна виконати нову програму? Чи дозволять технічні можливості?

Гунь зрушив плечима. Свідомо чи несвідомо, одну руку послав убік, завернувши долонею вгору, наче хотів щось узяти коли б йому піднесли.

— Якщо завдання дає партія й уряд, його треба виконати.

Та й така відповідь нікого не задовольнила.

— Ні, ви скажіть точно, виконаємо ми програму чи ні?— вигукнув різким голосом робітник від вікна.

Гунь не знайшов того, хто вигукнув. І скільки не дивився очі робітникам, схоже було, що вони всі допитувалися в нього. Почуваючи себе ніяково, начальник поводив довгообличчям, з випнутими вперед щелепами й зубами, легка блимав спід скелець окулярів сірими очима.

— Я кажу, що думаю,— скоро заговорив він невпевненим голосом.— Мені здається, що виконаємо. Проте, певніше скаже Юрій Денисович, бо ж він тут зі стажем, а я, порівняно, одина молодша.

Збори перевели погляд на Квача. Гунь задовольнившись, що спекався неприємного, полегшено зітхнув і, відвернувшись, поспускався на стілець.

— Товариш Квач, Юрій Денисович, скажіть по-совісті... Почервонілий і розсерджений Квач підхопився враз:

— Я заявляю, що програма буде посиљна. Треба тільки підготувати печі і налягти як слід. Тоді ми зможемо давати по три з половиною витоми на добу.

— А кадри в нас які?— ніби сам до себе промовив Гунь.

Тоді слово забрав Тимофій Антонович. У військовій одежі, прямий і повороткий, він, здавалось, одразу бачив усіх присутніх, відчував чи читав їхні думки і за всіх виказував настанови:

— Ви, Симоне Петровичу, начальник цеху. І пробачте мені, коли моє слово буде різкувате. Кадри в кожному цеху підбирає й готує начальник. Коли мова йде про ваш цех зокрема, то я бачу тут хороших людей. Правда, вони не всі мають добрі знання й не всі досвідчені в практиці, але ж і ви не розбулися старих поглядів. Ви сами живите майстеровщину, поїте передати робітникам свої знання, не даєте працювати на весь розгін. Навчатися робітники хотять. І їх треба навчити. Тоді, справді, ми гори перевернемо!

Гунь то час від часу позирав на промовця, то дивився в бік Квача. Йому хотілось, щоб майстер підійшов до нього, вислухав би його і його настрій передав присутнім на зборах. Та майстер сидів на тому ж місці, ніби байдужий до начальника.

А секретар парткому говорив про можливості й закликав робітників до виконання програми посиленого витолення металу.

Далі буде

Петро Горецький

ПІСНЯ ПРО ТРЬОХ ПАТРІОТІВ

Під тополями густими,
Біля синьої ріки
Розмовляли тихо друзі —
Молоді призовники.
Каже перший: — подолаю
Я найвищу із висот,
Про польоти давня мрія,
В повітряний хочу флот...
Каже другий: — не пролізти
Ворогам до нас лихим, —
На кордоні в темнім лісі
Стану вірним вартовим!
— Не страшні героям шгорми, —
Третій гордо промовля: —
— Хочу бути я матросом,
Берегти свої моря...
Надійшла рожева осінь,
Вже не та горить зоря,
Вийжджають патріоти
На кордони і моря.
І як знов на нашу землю
Банди здумують піти,
Їх вогнем зустрінуть друзі
З моря, з луку, з висоти!

с. Максиміліянівка, 1939 р.

Петро Вовк

ПАЛАЦ СЛАВИ

Над Москва-рікою, на одній з мальовничих вулиць міста
будують чудовий палац. За високою дощатою загорожею, ви-
ско в небо, немов казкові журавлі з піднятими дзьобами,
стоять гігантські дерики — крани. Великою підковою, загли-
бившись на двадцять метрів нижче рівня річки, виріс могут-
ний фундамент споруди.

В затишній кімнаті, переповненій голубими сувоями кальки,
працюють інженери і техніки. Молодий архітектор запрошує
разом з ним зробити коротеньку подорож в 1942 рік, коли
перше відкриваються двері Палацу і на його вершині спалахне
огник, що на багато кілометрів світитиме над Москвою.

... Це було в 1922 році. У колонному залі будинку спілок
здбувався перший з'їзд Рад, що поклав фундамент Союзу
радянських Соціалістичних Республік. З полум'яною промовою
виступив народний трибун Сергій Миронович Кіров. Від імені
пролетарів Закавказзя він запропонував збудувати в Москві
великий палац, що став би емблемою могутності країни Рад
торжества комунізму.

„Про нас багато говорять, нас всякий характеризує тим, що
ми з блискавичною швидкістю стираємо з лиця землі палаци
панків, поміщиків і царів. Це вірно. Збудуймо ж на місці
цей новий палац робітників і трудящих селян, зберемо все, на
що ми багаті, радянські країни, вкладімо всю нашу робітничо-
селянську творчість у цей пам'ятник...“

Так закінчив Сергій Миронович свою промову.

... Відтоді минуло двадцять років. Ми виходимо на шум-
ливий проспект Палацу Рад. Високо над Москвою здіймається
монумент — стометрова скульптура великого Леніна. Туди,
де світять кремлівські рубінові зорі, Ільіч вказує заклично
рукою.

На 440 метрів височить Палац у повітряній голубизні.
Стрункі гранітні колони, скульптурні групи на пілонах, чим
вище, все зменшуючись, створюють враження, що Палац ніби
вирастає на очах.

— У світі нема подібної споруди, — говорить архітектор.
розгортаючи сувої креслень, продовжує:

— Ви бачили в Кремлі дзвіницю Івана Великого? Вона має висоту 97 метрів. У свій час дзвіниця вінчала славу московської феодальної держави.

Менше одної чверті висоти Палацу Рад дорівнює вона.

Ще в далекій сивій давнині єгипетські фараони будували собі пам'ятники — піраміди. По смерті фараона туди замурували його мумію.

Більше ста тисяч рабів лупали каміння, тесали скелі, будуючи піраміди.

Трохи більше одної чверті Палацу Рад досягає висота найвищої в світі піраміди Хеопса.

Французький інженер Ейфель для світової виставки в Парижі 1889 року збудував металічну вежу на 300 метрів заввишки. Це був справжній триумф техніки. Більше двох з половиною мільйонів заклепок потрібно було, щоб з'єднати ста двадцять тисяч металічних частин.

На 140 метрів перевищує Ейфелеву вежу московський Палац Рад.

Нещодавно в Сполучених Штатах Америки збудовано колосальний будинок Емпайр Стейт Білдинг. Його висота 407 метрів.

На 33 метри вищий від американського хмарочоса Палац Рад. Пам'ятник сталінської епохи, достойний постамент великому Леніну.

Підходимо ближче. Два скульптурних рельєфних пояси довжиною в три кілометри, оперізують Палац. На нижньому — ряд сюжетів демонструють героїчну боротьбу народу в боротьбі за радянську владу. Оглядаючи підвиги народу в боротьбі за радянську владу. Оглядаючи гранітні рельєфні скульптури, ніби читаєш захоплюючу книгу народного епосу.

На височині 61 метра — другий скульптурний пояс шириною в 6 метрів. Не зважаючи на височінь, рельєф гарно читается.

Ближче до входу. Велика галерея мраморних бюстів передників наукового комунізму — утопістів — веде до входних дверей. Монументальні пам'ятники Марксу і Енгельсу виділяються металічним блиском на спокійній гладині суворого граніту.

Ряд прохідних приміщень веде до головного залу Палацу, що вміщує більше двадцяти тисяч чоловік. Ось минули одне, друге, третє... Чим далі, приміщення розширюються і здається, що піднімаєшся все вище й вище. Радість і урочистість наповнюють серце.

Раптом стіни розсуваються. Гігантський купол, увінчаний золотою зіркою, на височині ста метрів, розливає ніжне світло, що нагадує сонячний день.

Лунає чарівна мелодія. Це перший сигнал. Скоро почнеться спектакль. Несподівано сцена спалахує феєричними вогнями.

перед глядачем відкривається розкішний тропічний пейзаж. Цей саме час повітря сповнюється теплом, ніжними пахощами цитрусів і південних квітів.

Повітря до залу подається через спинки крісел. З висоти п'ятдесяти метрів його набирають у підвали, там, зажадно від потреби, підігрівають, чи охолоджують, надають відповідного аромату — запах моря, степу, лісу, і подають до залу.

Глядач зачудований небаченими досі формами і радісним простором залу. Великий круглий амфітеатр вміщує більше п'ятдесяти рядів крісел. Голос оркестрів і акторів на сцені багато разів підсилюють спеціальні резонатори, заховані в стінах частин залу. Крім того, біля кожного крісла є спеціальне пристосування. Натискуючи той чи той вмикач, можна слухати промовця будь-якою мовою.

Верхня частина амфітеатру увінчана облицьованими мармуром монументальними пілонами, що надають Палацеві легкості і стрункості, ніби підіймають присутніх на крилах вгору.

В передній частині залу розташовано сектор президії з скульптурою Леніна посередині.

За сектором президії — сцена. Це справжній самостійний театр, розрахований на дві з половиною тисячі акторів. На ній показують небачене ні в одному театрі грандіозне масове виставище — триумф щасливого народу країн соціалізму.

Спектакль закінчується. Широко розчиняються десятки дверей і двадцять тисяч глядачів, за п'ять хвилин, з допомогою 130 ескалаторів і 160 ліфтів, звільняють залу.

Виходимо в просторі фойє. Одне з них присвячене громадянській війні. Масивні гірлянди прапорів — трофеї героїчних перемог Червоної Армії — спочивають на мармурових стінах. Великі, приваблюючі панно відображають героїчну боротьбу зброєного народу за своє щастя. Тут же картини, що показують бойові подвиги славних пролетарських полководців — Брунзе, Щорса, Чапая, Ворошилова, Будьонного.

Не менш багатий і боковий зал соціалістичного будівництва. На фоні мармурових стін, м'яких кольорів, фресковий живопис увічне знатних людей країни, вождів народу і партії. На картинах багато світла й яскравих фарб. Все зроблено, щоб людина, увійшовши в зал, почувала себе творцем життя. Будівники втілили в мармур і фарбу безсмертні слова титана людської мислі Максима Горького, який сказав: „Найпрекрасніше в світі нашому те, що створено працею, розумною людською рукою“.

Зал соціалістичного будівництва відображає силу народу і радість країни.

Одно фойє присвячене Сталінській Конституції. З далеких куточків радянської землі везли мармур і інші дорогоцінні матеріали, щоб прикрасити цей чудовий витвір техніки і ми-

стватва. Весь зал, ніби яскрава ілюстрація — щастя жити під сонцем Сталінської Конституції.

Крім малого залу для засідань уряду, в палаці розташовано багато найрізноманітніших приміщень різного призначення. Обійти їх — невиснажить цілого дня. Прямуємо до виходу. В очі впадають казкові килими на стінах, на підлозі — виробки народних майстрів. Лунає десь, ніби в далині, урочиста й чарівна музика. Вона заспокоює. З гордістю за свою країну за творця-народ покидаєш амфілади палацу. Рухливі сходні ескалатори виносять на гранітну набережну Москва-ріки. Красунь теплоход „Іосиф Сталин“ граційно пливе вниз. Москва живе своїм бурхливим творчим життям.

— Ось ми й закінчили коротеньку подорож, покищо по проекту архітекторів Йофана і Шуко. Через три роки перед вами гостинно розкриються двері збудованого палацу, — закінчує архітектор своє оповідання.

Бражені й зачудовані виходимо з площадки, де гримлять дерики, дзвенять молотки, виблискують електроварки.

Вже виросли залізобетонні фундаменти. Це могутній міст, що нестиме на собі до двох мільйонів тонн ваги. Лише металічного каркасу 350 тисяч тонн. Більше 45 мільйонів заклепок потрібно буде, щоб його з'єднати.

Багато винахідливості, вміння виявили радянські інженери, щоб зробити фундамент палацу вічним, щоб тисячі років від держав нерухомо величну споруду сталінської доби. Верхні шари ґрунтів на площадці, де закладено Палац, не дуже тривкі. Довелося фундамент заглибити до 20 метрів нижче рівня Москва-ріки. Щоб вода не розмивала бетону, винайшли такий цемент, що води не боїться. Бетонні масиви заклеїли гідроізоляцією — речовиною, що не пропускає води. Робили це так: навколо кілець фундаменту пробуравлювали по два ряди щілин. Разом довжиною до тридцяти кілометрів. В щілини вставляли труби, а в них наливали, розтоплену при високій температурі, водонепроникну речовину.

І ось вже гігантська підкова фундаменту готова. Зараз монтують башмаки, на які стане сталевий каркас. Палац починає „виходити з землі“.

Завертаємо на Красну площу. Нескінченна черга народу проходить до мавзолею Ільіча.

Так народжується безсмертя. Так увічне народний геній свого вождя, вчителя, людину.

Москва — Харків, 1939 р.

— А ти будеш Василеві за дружбу! Розумієш?

— Розумію!

— Рушай!“

Отже, розв'язка оповідання дотепна, насичена гумором, і, не зважаючи на несподіваність, цілком вмотивована. Так Федькович створив стислу новелу, в якій поклав ґрунт для подальшого розквіту новели в західно-українській літературі. Черемшина і Стефаник перейняли цю літературну традицію.

Федьковича можна вважати основоположником української літератури Буковини. Буковинська українська література є невід'ємною частиною західно-української літератури, а відтак частиною великої української літератури. Перегуки в творчих мотивах Федьковича із літературою Східної України обумовлені культурним процесом, шуканням шляхів культурної єдності Західної та Східної України, що завжди ставились на чергу дня передовими письменниками.

Роль Федьковича в розвитку західно-української літератури визнається тематичною актуальністю його творів та художніми, стильовими особливостями. На художність творів Федьковича звертали увагу такі видатні майстри слова, як Тургенєв, Леся Українка, Коцюбинський. Коцюбинський, подаючи художні малюнки із життя гуцулів у „Тінях забутих предків“, не міг обійти поезію Федьковича і в мальовничих образах гірського життя наслідував буковинського поета.

Пізніший поет Буковини Марко Черемшина використав спадщину свого попередника на нових етапах літературного розвитку і справедливо назвав Федьковича „гірським солов'єм“:

„Ще наша зелена Буковина спала тихим сном, ще була недоступним кутом, забутим закутком України, як нечаяно цей гірський соловій у гірському лузі, заспівав могутню пісню верховинський гуцул'ї, розбудивши сплячих, вніс життя, вніс весну у студену хату та й тим зайняв перше місце ще обіч безсмертного Тараса“. (Промова Черемшини на Федьковичевому концерті).

Поезія Федьковича в основному романтична. Поет сприйняв європейських романтиків, перекладав Уланда, Шіллера. Баладна нарядність окремих творів цих поетів знайшла відбиток на поезії Федьковича. Але не можна отожднювати романтизм європейських поетів із романтизмом Федьковича. Федькович шукав шляхів буковинської літератури, класу основу для дальшого літературного процесу і натрапив на багаті народні поетичні матеріали. Легендарність, казковість цих матеріалів визначали й характер романізму Федьковича. Романтизмом Федькович не відривається від життя свого народу, а навпаки, шукає і знаходить його. Тому романтизм Федьковича грав прогресивну роль. Він переніс в літературу народну поезію, довів її великі здібності мають гуцули, показав їх життя і віковічне прагнення до волі. Твори Федьковича дишуть любов'ю до обездоленої Буковини та її мешканців і вселяють віру в краще майбутнє життя гуцулів. Тому Федьковича справедливо можна вважати народним поетом гуцулів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Іван Коперник — „Син землі“

Поезії. Державне Літературне Видавництво. Київ. 1939 р. Стор. 70.

Беручи до рук книжку поезій молодого автора, мимоволі запитуєш: що це? Чи новий поет, чи тільки нова книжка віршів? Новий поет — явище літератури, нова творча індивідуальність, нове, оригінальне сприймання відображення явищ життя, а ще одна книжка віршів, це всеж такі явища так би мовити, книжкового ринку. За останні роки перших книжок молодих поетів з'явилося дуже мало, менше ніж нових поетичних імен, що, звичайно, ненормально. Тому зрозуміла цікавість, з якою відкриваєш першу книжку молодого автора, зокрема книжку поезій Івана Коперника "Син землі".

У своєму виступі на Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників, письменник Юрій Олеша прекрасно сформулював почуття художника при зустрічі з молодістю нашої доби:

«Хто ти, які ти бачиш фарби, чи сняться тобі сни, про що ти мрієш, я ти відчуваш себе, як ти любиш, які в тебе почуття, що ти відкидаєш і що визнаєш, який ти, що в тобі переважає — почуття чи розум, чи умієш ти плакати, чи ти ніжний, чи все ти зрозумів з того, що лякало мене, чого я не розумів, чого я боявся, яка ти, молода людино соціалістичного суспільства».

З повним правом ми можемо поставити всі ці питання перед молодим поетом. Адже ліричний герой поета — це здебільшого сам автор. Це ві офарблене світ у свої кольори і тони, це він, не боячись закидів в індивідуалізм, сміливо стверджує свою індивідуальність, це його темперамент б'ється як свіжа кров у жилах, в його віршах. Це він, поет, повинен нас скорити своїм чуттям і розумом, втіленим у слові, примусити плакати чи сміятися радіти чи печалитися разом з ним, серця людські битися в унісон його серцю.

Поезії Івана Коперника дають підстави для визначення певних рис творчого обличчя поета. Портрет героя вимальовується з його віршів так: він — патріот, воїн і мандрівник. Темперамент у нього не бурхливий, а дуже спокійний, він любить природу і художнє слово, в нього є шукання, роздуми.

Проте, часто І. Коперник своє відчуття світу заступає загальним, безособовим і тоді перетворюється на оратора чи на публіциста. Коли думка поета не стверджена художнім образом, коли почуття поета не втілені певними засобами художньої мови (епітети, порівняння, тропи), не зігріті внутрішнім огнем художника, тоді вірші перетворюється на віршовану публіцистику. Чи мало є й таких риторичних віршів у І. Коперника — рядків, не вивірених і не стверджених почуттям, позбавлених ліричного темпераменту. Ось чому книжка не дає відповіді на всі питання, поставлені письменником перед людиною соціалістичного суспільства. Ми часто бачимо поета лише зовні і рідко заглядаємо у внутрішній світ поета, а тому іноді здається, що він досить бідний.

Підтвердимо попередні думки про книжку аналізом деяких віршів. Поет, виходячи на творчу путь, цілком природно, хоче проголосити своє кредо. Запитуючи сам себе — чи він буде краплиною малою, чи гримучим потоком, чи зернятком непомітним, чи гордим колосом, він так визначає свою мету:

Подвійно долею щасливий,
Найменше з величчю у згоді.
Зерно к зерну — повніше нива,
До краплі крапля — грають води.

Щасливе уміння думати у віршах, доходить якоїсь своєї, хай навіть і тої, філософії є позитивною прикметою творчості І. Коперника. Скільки нас поетів легких на слово, у котрих вірш тече плавно, як весняний потік. а. прожурчавши, нічого не лишає в пам'яті!

Нам здається, що молодий поет потроху практично доходить до глибшого визначення, яке дає К. Маркс мистецтву: „Шоб мистецтво було справжнім, потрібні філософські думки, які вкладалися б у глибоку оригінальну форму. Тільки сполучення цих двох сторін дає мистецький твір“.

До кращих поезій книжки „Син землі“ можна віднести вірші про товариша Сталіна: „Москва любима“, „Ні місяцю, ні сонцю, ані зорям“, „Приліт каміні“. З віршів про кохання краї: „Вийшла зірка серед неба“, „Вічниця з Ново-Красного“, „Ішов я Бугом“, „Мені берізка снилася“, „Крапля камінь ударя“, а з більших — „Чотири зустрічі“, „На крилах“. В цих віршах він прагне лаконічності, тут він не багатослівний, що й дає позитивні слідки. Вірші збуджують наші емоції, породжують асоціації, загалом — які хвилюють.

Часом І. Коперник звертається до джерел народної творчості в пошуках національної форми, про яку ми так часто говоримо, але ще не маємо чіткого визначення — в чому ж виявляється та національна форма? На нашу думку перш за все в мові, в рисах національного характеру, а також і в особливому ладі образного мислення, яке властиве кожному народові. Стилістика, до якої часто вдається Коперник в пошуках національної форми, в більшості випадків дає негативні наслідки, бо в стилізованому вірші губляться індивідуальні риси поета.

Але є в книжці і друга половина віршів, які автор теж вважає ліричними, та справжньою лірикою їх назвати не можна, тому що за ними не чувається особи автора, його характеру, темпераменту, а видко лише провія, який говорить ритмічною мовою ...

Ці вірші позбавлені оригінальності думки, свіжості мови, дуже розтягті і в них говориться загальними словами про загальновідомі, хоч і правильні речі. До таких віршів можна залічити „Глибін“, „Лісосплав“, і весь клас армійських віршів. Немає ніяких ознак поезії в таких, наприклад, рядках:

Озброївшись планшетом, лотом
І „максим“ миючи в росі,
Вже пробиралася болотом
Розвідка інженерних військ.

е — суцільний прозаїзм. Кожному поетові повинно бути властиве почуття ри. Там, де почуття міри зраджує І. Коперника, у нього з'являються сухі історичні рядки. Саме тому, що наші поети чи з недостатку таланту, чи пливності бояться адресуватися до серця читача, він, той читач, облишаючи ду-силену наших ліриків, читає собі потай Есеніна. Справді, що для рия візьме читач з таких рядків Івана Коперника :

Даю цей день для лірики й прощань
Із друзями, що разом були звикли.
Крізь літо, що пройшло і знову зникло,
Несли ми прапор бойових навчань.

„Прапор бойових навчань“, — адже це справді не дуже поетично! Тема взята в лоб, думка не знайшла образного перетворення і весь вірш побудований лише на риторичних вигуках, на штучному пафосі. „Факт, який без змінений, есть факт взятий без воздействия“ — говорив Н. Тихонов у статті „Школа равнодушных“.

Спинимось трохи на образно-словесних засобах І. Коперника. Він про-
дить період навчання, тому якогось новаторства в галузі форми — у рит-

міці, строфіці— у нього не помітно. Але в панівному тепер вірші, переважно ямбічному, і в деяких пісенних розмірах поет досягнув значної майстерності. Прекрасно написана пісня з віршу „На крилах“:

Над могилою
Три сосни-сестри;
З ними, граючи, говорять
Буйні вітри.
І пита один,
К першій летючи:
Ой, за ким же ти сумуєш
Вдень і уночі.

Все ж хотілося б од молодого поета більше шукань в галузі форми, того благородного стремління знайти кожній думці її неповторну форму мелодію.

Прикро вражають неохайності в мові,— або надмірні прозаїзми, або той кий ненатуральний високий штиль, як наприклад: „зодчий міст і ратаю свідомі“, „батьківщині — краєві святому“, „читаю праведні скрижалі“ і т. Кожному поетові потрібний свій словник, своя лексика, бо саме мова дає поетові його індивідуальне звучання.

Найхарактернішою прикметою молодого поета повинно бути почуття нового, шукання художньої правди, бо тільки життєва правда, втілена з щирістю і темпераментом в художній формі, породжує велике мистецтво соціалістичної епохи. У Коперника, як і в кожного молодого поета, є вірші, яких життя зображається в ідилічному дусі рожевими фарбами. До такої поезії-стилізації належать вірші: „Ой, щось грима“, „Цвіт вишневий“ тощо.

В цілому книжка поезій Івана Коперника на рівні вимог до сучасної ліричної поезії, хоч вміщення великої кількості довгих риторичних віршів знижує враження свіжості і ширості, яке вона спершу справляє. Перед поетом ще довгий шлях визначення свого творчого індивідуального обличчя, посиленої роботи над формою та збагаченням мови. Мистецтво починається там, де є якась оригінальність. Той, хто цю оригінальність має, повинен виявити, а хто не має — повинен здобути. Цього ми і побажаємо І. Коперникові.

Ст — ан.

ШТАМПОВАНА ПОВІСТЬ

(ДУМКА ЧИТАЧА)

Мені хочеться зупинитись на повісті Якова Качури „Ставки“, надрукованої в журналі „Радянська Література“ № 5 і 6 за 1939 рік.

Починаючи читати цей твір, відразу ж здогадуєшся, що далі буде, яка ситись бути розв'язка, бо вкладається все в загальну схему. От Шульженко зустрічається в Берліні зі своїм колишнім другом — білогвардійцем Лизопям, і той вербує його до троцькістської групи. Шульженко ради обіцяних грошей охоче приймає всі доручення, підписує зобов'язання і т. д. Його призначено в Україну для підривної діяльності, і тут він улаштовується старшим агрономом в радгоспі, своєю поведінкою викликає підозріння, за яким починають слідкувати і, нарешті, викривають.

Такий шаблонний зміст повісті.

Твір нуднувато читається і легко забувається: в ньому немає нічого нового, ніякої свіжості. Його легко переплутати з іншими творами, написаними за таким самим шаблоном.

Даремно шукати тут нової манери письма, цікавих подій, образної прикраси мови.

Образи бліді, важко знайти індивідуалізовані риси характерів. Майже всі персонажі або проходять епізодично, як тіні, або є тільки схемою, що потребує рельєфно відтінити на ній правдоподібний образ людини.

Образ шпигуна Шульженка викликає в читача не ненависть, а слабенький сміх над його вчинками, які, до речі, мало вмотивовані. Шульженко надто байдужий, згоден на все, підписує все, що підсовують, і тільки їздить до СРСР трохи непокоїть його при згадці про особисте життя.

Своєю необізнаністю з агронаукою Шульженко майже з перших днів себе викриває. Він козирає такою кількістю центнерів врожаю пшениці, що ці перестають йому вірити, і, врешті, необережно змішує кропиву з м'ятою. Коли Ліда підносить йому кропиву, він переконливо доводить, що з цієї м'яти в Америці виготовляють м'ятні краплі.

„З цієї м'яти. Чого ви так дивитесь на мене? Це американський сорт ... На, да, американський сорт. Цікаво, як він перекочував до вас?“ („Рад. Літ.“ № 6, ст. 37).

В Ліди це викликає підозріння, вона підносить ще декілька рослин, які він змішує. За ним починають слідкувати, переконані в тому, що він не агроном, а шпигун. Лише він нічого не помічає і викриває себе незграбно.

ними вчинками, кидається на діда баштанника: „Мовчи, старий собако, задуси“ („Рад. Літ.“ № 6, ст. 39). Діє він, як бачите, відкрито. З такими шпигунами й диверсантами боротись легко.

Твір показує диверсанта, який сам лізе в руки. Але, підозріваючи в Шульженкові шпигуна, всі чогось очікували. І Павлюк, і Ліда, і Дудник — вони були переконані, що він не агроном, а шпигун, але були такої думки, що не. Це, очевидно, потрібно було авторові для того, щоб викликати по-мовляв, нехай, побачимо, що далі буде. „Він не тільки в цьому плутає, а й до Ліди. Дід, що весь час слідкував, як вправно працювала Ліда біля зневажливо додав Павлюк. — Але про це потім...“ („Рад. Літ.“ № 6, ст. 40).

Настав час, коли Шульженка треба викрити, і твір на цьому мусив би закінчитись, і вийшло б дуже коротко. Проте, щоб твір продовжити, автор примушує своїх персонажів споглядати і вичікувати, що буде далі.

І от Шульженко, переконавшись, що до його ставляться з недовірою, діє ще більш відкрито: цинічно веде себе на зборах, споює робітників горілкою, виступає проти державних кампаній. А почувши дошкульну, як каже автор, репліку: „Америка навчить почому лікоть каші“ („Рад. Літ.“ № 6, ст. 9), непогано почувває себе, навіть сміється.

Невдалі, недокінчені й інші образи повісті. Ось, наприклад, Красовська. Вона поривається до активної творчої роботи всупереч бажанню свого чоловіка, але глибоких психологічних переживань в неї немає.

Автор не спромігся показати побуту родини директора радгоспу. Він відписується словами Дудника: „Гнилуватий, значить, побут у цього Красовиського, — робив свої висновки парторг“ („Рад. Літ.“ № 6, ст. 14). Цього занадто мало.

В твір введено багато інших персонажів, але вони теж недокінчені, немає в них душі, нема почуттів, вони автоматично рухаються, виголошують слова, іноді їм нічого робити, і вони лічать зорі.

Радгоспний робітник Гуйван після зборів заліг у соломі і став лічити зорі. Йому стало соромно перед зорями, що він прогульник. Чому перед зорями, а не перед людьми?

Лічать зорі й інші персонажі, бо не знайшлось їм роботи. Не вдавсь авторові й показ життя робітників радгоспу та колгоспників, яким відведено в творі найбільше місця.

Вапняр ніби копія Дудника. Обое вони ділові навіть у дрібницях.

Читаємо: „Вапняр по-діловому протервуса і тричі поцілував Катерину“ (Там же, ст. 55).

Очевидно, цією деталлю автор хотів нагадати, що Вапняр людина ділова навіть при поцілунках. Про це слід було б менше говорити, а краще показати ділові якості бригадира. До чого ж і цілуватись по-діловому?

Не завадило б т. Качури більш попрацювати над образом сільської інтелігентки, учительки Ліди.

Правда, автор не мав на увазі поклязувати школи, учителів, але коли персонаж у твір уведений, то треба показати його правдиво.

А що ми маємо у т. Качури?

Довідавшись, що на село приїхала чужа людина, учителька побігла туди. „Ганна з Лідой стояла в снігах серед непроханої публіки. Вони мабуть так би залишились непоміченими, коли б Ліда могла стримати свою цікавість. Бажання зблизька бачити американця поставило на поріг її і зробило вищою на голову, понад всіх людей в хаті“. („Рад. Літ.“ № 5, ст. 59).

Нічого вчительці було бігти до чужої хати, щоб там через голови людей глянути на американця: не здивуєш її американцем.

Далі автор показує її серед колгоспників. Всі здивовані, що Ліда так добре володіє сівалкою, здивований і читач, бо звідкіля так добре знати машину дівчині, яка закінчила педшколу. До того ж вона перший рік вчителювала. Це, очевидно, потрібно було авторові для того, щоб викликати по-милу, констатує, що вона теж не в дурня зимувалась.

Хіба тільки цим учитель викликає до себе повагу?

І тут автор сам відчув, що вийшло непереконливо, мало що в цьому разі нагадує учительку, а тому (для більшої переконливості) повторює кілька раз, що Ліда сільська вчителька.

Кілька слів про мову.

Мова грубувата: поводитьсь зі словом автор недбайливо. Дід Вівчар, урений, що погано сіють, лається: „Псові під хвіст така сімба“ („Рад. Літ.“ № 6, ст. 8).

В іншому місці читаємо:

„Затрималась (Ліда), ніяково розплющила синьоцвітні очі...“ („Рад. Літ.“ № 5, ст. 56) і на цій же сторінці:

„Ліда хитрувала. Її веселі, чорні як доспіла вишня очі, лукаво відвертались...“

Як може статись, щоб ті самі очі були то сині, то чорні?

Прикладів досить.

Я не зупинивсь на хороших, вдалих місцях твору лише тому, що їх небагато.

В цілому повість „Ставки“ написано розтягнуто й сухо, нічим вона цікава не може захопити, нецікава.

Автор не спромігся вийти з загальної схеми, піднести образи до типів.

Задум був цікавий, але відчувається, що перо письменника пробігло поверх; поставив він до себе малі вимоги, бо писати Качура може цікавіше — очевидно хоч би й на уривкові з твору „Іван Богун“, друкованого в „Літературній газеті“.

А. Козловський.

В. о. редактора П. Ходченко.
Секретар редакції М. Гільов. Техкерівник С. Білокінь.
Коректор І. Галактіонов.

Друкарня ім. М. В. Фрунзе, Харків, пров. Фрунзе, 6. Уповно-
важений Харк. Облліта Д-6628. Зам. 8. Тир. 5000. 8 друк. арк.
Облік-авт. 10. Пап. ф. 62×94—38 кг. 4 пап. арк. В 1 пап.
арк. 61.256 літ. Здано в роботу 30-XII-39 р. Підписано до друку
3-III-40 р.

